

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
VE
TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra KADEM

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Kasım 2019

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
VE
TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Kübra KADEM
(161070109)**

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN

Kasım 2019

BTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 161070109 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra KADEM, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyesi : **Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ**
Uludağ Üniversitesi

Jüri Üyesi : **Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN**
Bursa Teknik Üniversitesi

Savunma Tarihi : 21 Kasım 2019

SBE Müdürü : **Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER**
Bursa Teknik Üniversitesi/...../.....

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Kübra KADEM

İmzası:

X X X X

ÖNSÖZ

“Arap Baharı Sonrası Ortadoğu’nun Uluslararası İlişkileri ve Türk Dış Politikası” adlı bu çalışma Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Tezli Yüksek Lisans Programı’nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Yaşamımın her alanında olduğu gibi tüm eğitim hayatımda da şahsımı destekleyen bilgileri ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan varlıkları ile bana her daim güç veren babam Ahmet KADEM’e, annem Perihan KADEM’e ve ağabeyim Furkan KADEM’e teşekkür ederim.

Yapmış olduğum bu çalışma sürecimde ilgileriyle ve samimiyetiyle bilime katkı sağlamamda yardımcı olan değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN’a teşekkürlerimi sunarım.

Kasım 2019

Kübra KADEM

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
3. ORTADOĞU VE ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ YERİ	8
3.1 Ortadoğu Kavramı ve Sınırları	8
3.2 Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi	10
3.3 Ortadoğu'nun Etno-Linguistik ve Dini Yapısı	11
3.4 Ortadoğu'nun Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	12
4. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ	15
4.1 Osmanlı Dönemi	16
4.2 1923-1945 Dönemi.....	20
4.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	23
4.4 Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	29
4.5 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	33
5. ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	35
5.1 Arap Baharı	35
5.2 Arap Baharını Oluşturan Etmenler.....	36
5.1.1 Tarihsel Nedenler	37
5.1.2 Ekonomik Nedenler	38
5.1.3 Siyasi-Yönetmel Nedenler.....	39
5.1.4 Sosyo-Kültürel Nedenler.....	40
5.3 Arap Baharı Sürecinin Etkilediği Ülkelerde Yaşanan Gelişmeler	41
5.3.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci.....	41
5.3.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci	43
5.3.3 Libya'da Arap Baharı Süreci	45
5.3.4 Yemen'de Arap Baharı Süreci	49
5.3.5 Suriye'de Arap Baharı Süreci	51
5.4 Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri İle İlişkileri	53
5.5 Arap Baharı Sonrası Ortadoğu ve Türk Dış Politikası	58
6. SONUÇ	66
KAYNAKLAR	69
ÖZGEÇMİŞ	76

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AL	: Arap Devletleri Ligi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	: Birleşmiş Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
DP	: Demokrat Parti
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MK	: Müslüman Kardeşler
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDP	: Türk Dış Politikası
UKC	: Ulusal Kurtuluş Cephesi
YAK	: Yüksek Askeri Konseyi

ARAP BAHARI SONRASI ORTADOĞU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ VE TÜRK DİŐ POLİTİKASI

ÖZET

Ortadoğu bölgesi; siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı sebebiyle uluslararası ilişkilerde çok önemli bir yere sahiptir. Enerji kaynakları açısından dünyanın en zengin bölgelerinden biridir. Bölge, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ciddi bir değişime sahne olmuştur. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin bölge devletleriyle olan ilişkileri de değişime uğramıştır. 2010 yılı sonlarında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Ortadoğu'da yeni bir değişim dalgası yaratmıştır. Bölgede yaşanan gelişmeler ve akabinde Suriye'de ortaya çıkan iç savaş, Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Ulusal çıkarlarını korumak isteyen Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yeni boyutlar eklenmiştir. Bu çalışmada; Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da yaşanan uluslararası gelişmeler bağlamında Türkiye'nin izlediği bölgesel politikalar analiz edilmektedir. Ortadoğu coğrafyasında Arap Baharı sürecinden etkilenen devletler incelenmiş, bölgede yaşanan gelişmelerin Türk Dış Politikası'na yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Ortadoğu, Arap Baharı, Türk Dış Politikası, Uluslararası İlişkiler

INTERNATIONAL RELATIONS OF THE MIDDLE EAST AFTER THE ARAB SPRING AND TURKISH FOREIGN POLICY

SUMMARY

Middle East region; due to its political, economic and cultural structure, has a very important place in international relations. It is one of the richest regions in the world in terms of energy resources. The region has undergone a serious change with the end of the Cold War. After the Cold War, Turkey's relations with regional states has also undergone many changes. The Arab Spring, which began in Tunisia in late 2010, has created a new wave of change in the Middle East. Developments in the region and the internal war in Syria, created new threats to Turkey's national security. New dimensions were added to the foreign policy of Turkey, who wants to protect its national interests. In this study; Turkey's regional policy in the Middle East is analyzed within the context of the international developments that Arab Spring created. The states affected by the Arab Spring process in the Middle East were examined and the reflections of the developments in the region on the Turkish Foreign Policy were evaluated.

Key Words: Middle East, Arab Spring, Turkish Foreign Policy, International Relations

1. GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi; siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı sebebiyle uluslararası politikada çok önemli bir yere sahiptir. Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmeler ve küresel güçler arasında yaşanan mücadeleler, Ortadoğu'nun uluslararası ilişkiler açısından çok önemli bir bölge haline gelmesine neden olmuştur.

2010 yılının sonunda Tunus'ta bir seyyar satıcının kendini yakması ile başlayan ayaklanmalar, Ortadoğu ülkelerinin birçoğunu etkisi altına almıştır. Arap Baharı adı verilen bu hareketler sonucunda coğrafya yeni bir değişim dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Ortadoğu halkları, iktidarları karşılığında alarak ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar reformların yapılmasına, birçok iktidarın devrilmesine ve iç savaşlara sebep olmuşlardır.

Türkiye, Arap Baharı sonrası jeopolitik konumu nedeniyle bu sürecin dışında kalamamış ve ulusal çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler bağlamında Türkiye'nin izlediği bölgesel politikalar değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde, çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesi olan realizm incelenmektedir. Realizmin varsayımları ve realist düşünürlerin benimsediği ilkeler ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, Ortadoğu'nun uluslararası sistemdeki yeri incelenmektedir. Ortadoğu'nun tanımlanma problemi ve jeopolitik, sosyo-ekonomik, siyasi, etno-linguistik ve dini yapısı incelenmektedir. Ortadoğu, tarih boyunca büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış, önemli gelişmelere sahne olmuş ve yer altı ve yer üstü kaynak zenginlikleri sebebiyle küresel aktörlerin hedefi haline gelmiştir.

Dördüncü bölümde, geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri ele alınmaktadır. Dönemsel olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikası incelenmektedir. 11 Eylül saldırısıyla beraber yaşanan yeni gelişmeler Türkiye'nin bölgede daha aktif politika yürütmesini zorunlu hale getirmiştir.

Beşinci bölümde, Arap Baharı sonrası Ortadoğu'daki gelişmeler ve Türkiye'nin dış politikasındaki değişim incelenmektedir. 2010 yılısonuortaya çıkan Arap Baharı, Türk dış politikasının seyrini etkilemiştir. Domino etkisiyle bir ülkeden diğerine sıçrayan halk ayaklanmaları başta bölgede etkin olan Arap devletleri olmak üzere birçok devletin Ortadoğu politikasının değişmesine neden olmuştur. Arap Baharı süreciyle Ortadoğu'da çıkan kaos, bölgede etkili küresel aktörlerin etkilerinin daha da artmasına yol açmıştır.

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası sistemde I. Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerin başarısızlığına tepki olarak ortaya çıkan realizm, özellikle 1940 ile 1970 yılları arasındaki çalışmalarda ağırlık verilen bir yaklaşım olup güç kavramını merkeze alan bir teoridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikada önemi daha da artmış olan realizme, Nicholas Spykman, John Herz, Walter Lippmann, Hedley Bull çalışmalarıyla önemli katkılarda bulunmuş isimlerdir (Arı, 2013: 137-140).

Realizm, uluslararası ilişkilerde devleti ana aktör kabul etmekte ve uluslararası politikayı devletler arasındaki mücadele süreci olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bu, realizmin en önemli varsayımlarından biri olarak kabul edilmektedir. Devletin yekpare ve bütüncül olduğunu ifade eden realizm devlet içi dinamikleri göz ardı etmektedir. Askeri konulara ve güvenlik konularına önem veren realizm için güç, uluslararası politikada en önemli parametrelerden biridir. Uluslararası istikrarı sağlama yolunun güç kullanımıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Bu yaklaşıma Machiavelli'de rastlanmaktadır. Machiavelli, realizmi savunanlar gibi haklı ve haksız savaş gibi kavramlara değinmemektedir. Devlet çıkarlarının her şeyden daha üstün tutulması ve gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Realizm, merkezi otoritenin olmadığı uluslararası yapının anarşik olduğunu savunmaktadır. Bu da realizmin diğer önemli varsayımlarından biridir. Her devletin kendi güvenliğini sağlaması gerektiğini varsayarak, devletin kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Realistler için uluslararası politikada en önemli konulardan biri ulusal güvenlidir. Ulusal çıkarı en üst düzeye ulaştırmak için uğraşan realistler, siyasi ve askeri konular üzerinde durmaktadırlar. Bu bağlamda realist yaklaşımın kökeni M.Ö. 400'lerde Peleponesya Savaşı'nı detaylı şekilde inceleyen Thucydides'e kadar götürülmektedir (Burchill, Donnelly ve Linklater, 2013: 54-59).

Realistler, idealizmin ütöpik olduğunu savunmaktadırlar. Realizmi savunan isimlerin ortak varsayımları, reazlimin özünü meydana getirmektedirler:

- 1- Uluslararası politikada en önemli aktör devlettir.
- 2- Devletin kendi çıkarları ve askeri gücü esastır.
- 3- Ahlaki ve etik değerler uluslararası siyasette önemli değildir. Çünkü devletler kendi çıkarları için güvenlik konusuna öncelik verirler.
- 4- Devletler güçleri kadar değer taşır. Bu nedenle güçlerini arttırmalı ve çıkarlarını korumalıdır (Kolasi, 2013: 155-156).

Realizmin çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir felsefi geri plan sunmuş olan Thucydides, Machiavelli ve Hobbes devlet adamlarını yönlendiren unsurların korku, prestij ve çıkar olduğunu, özellikle korku unsurunun yol açtığı güvenlik ikileminin devletleri savaşa zorlayan sebeplerin başında geldiğinden bahsetmektedirler. Bir devlet diğer bir devletin güçlenmesini izlemektense savaşmayı uygun görebilir. Bu yaklaşıma en iyi örneklerden biri Atina-Sparta Savaşı'dır. Thucydides, 25 yıl süren bu savaşı ele aldığı çalışmasında savaşın tüm nedenini, Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da yarattığı kuşku ve güvenlik kaygısı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla güç dengesindeki bozulma kuşku ile birleşince savaş için yeterli neden ortaya çıkmıştır. Sparta, Helen dünyasındaki egemen konumunu kaybetmek endişesine kapılmıştı (Arı, 2013: 144-145).

Carr ise idealizme yönelttiği eleştirilerle ve bu yaklaşımın varsayımlarını sarsarak realizme zemin hazırlayan önemli bir bilim adamıdır. Uluslararası İlişkiler alanında temel klasikler arasında bulunan "Yirmi Yılın Krizleri: 1919-1939" adlı çalışmasında savaşın kişisel sebepleri yerine, genel kritiğini yaparak belirgin nedenler üzerinde durmuştur. I. Dünya Savaşı'nın korku ve güvensizlikten kaynaklandığını belirterek güç unsurunun önemli olduğunu ifade etmektedir. Carr, savaşın öncelikle güvenlik endişeleriyle ve meşru savunma amacı ile başladığını daha sonra saldırı savaşına dönüştüğünü, toprak alma amacıyla hareket edildiğini söylemektedir. Ütopyacılık olarak adlandırdığı idealist teorik çerçeveyi ağır şekilde eleştiren Carr, çalışmasında değer ve güç unsurlarının, ütopya ve gerçeklik gibi birbirinden farklı kavramlar olduğundan bahsetmektedir. Politikayı etiğin üstünde görmektedir. Yöneticilerin güçlü oldukları için yönettiğine, yönetilenlerin ise zayıf oldukları için yönetildiğine değinmektedir. Bunun neticesinde Carr'a göre politika etiğin değil, etik politikanın fonksiyonudur. İdealistlere(liberal) göre etik önceliklidir. Carr, idealistlerin kendi

çıkarlarını dünyanın geri kalanına kabul ettirmek için bilinçli veya bilinçsiz şekilde evrensel çıkar kavramının arkasına saklandıklarını ileri sürmektedir (Arı, 2013: 151-155).

Morgenthau, 20. yüzyılda realizmin gelişmesinde önemli katkısı olan bir bilim adamıdır. Morgenthau, politikayı güç mücadelesi olarak ifade etmektedir. Bununla beraber, güç kavramı ile ilgili bir tanımlama yapmamıştır. Gücün, bir amacı gerçekleştirmek için kullanıldığından bahsetmektedir. Morgenthau, gücü nitel ve nicel olarak iki unsura ayırmaktadır. Bu unsurlar, devletin uluslararası politikada başka devletlere karşı gücünü belirlemede etkilidir. Morgenthau, klasik realizmin temellerini atmıştır. Kenneth Waltz'ın 1970'lerde yaptığı çalışmaları ile gündeme gelen neorealizme kadar realizm, Morgenthau'nun fikirleri çevresinde şekillenmiştir. Morgenthau insanın ve politikanın doğasına yaklaşım bakımından iki ekole dikkat çekmektedir. İlk ekole göre insan doğası iyidir. Diğer ekole göre ise insan kötü, günahkar ve kendi çıkarlarını ön planda tutan bir yapıya sahiptir. Morgenthau, realist yaklaşımın ve siyasal gerçekliğin altı ilkesi üzerinde durmaktadır:

1. Siyaset ve toplum, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarla yönetilir.
2. Uluslararası politikanın hareket noktası, güç terimi ile tanımlanan çıkar kavramıdır.
3. Güç, uygulandığı zaman ve mekana bağlı olarak farklılık gösterebilir, ancak politikanın özü olan çıkar kavramı, zamandan ve mekandan etkilenmez.
4. Ahlaki değerlerin uluslararası politikada herhangi bir etkisi yoktur.
5. Uluslararası politika, ekonomi ve hukuk alanlarından farklı otonom bir alandır, esas olan devletlerin askeri gücü ve çıkarlarıdır.
6. Uluslararası politikayı şekillendiren temel faktör, ulus-devletlerdir

Waltz ise gücü, devletin kendi çıkarları ve güvenliği için kullandığı bir araç olarak tanımlamaktadır. Ayrıca devletin asıl amacının güç yerine güvenlik olduğunu belirtmektedir. Bu konuda Waltz, Morgenthau ile ayrı düşmektedir. Davranışsallığın eleştirisi karşısında varsayımları gözden geçirmek durumunda kalması ile klasik realizme bilimsellik kazandırmak için Waltz 1970'li yılların sonuna doğru çalışmalar yapmıştır. Yapısal realizm olarak adlandırılan Waltz'ın teorisi, uluslararası yapıyı esas alır. Güç kavramına yeni anlamlar yükleyen Waltz, farklı siyasal sistemlere ve farklı ideolojiye sahip devletlerin ortak politikalarının ve benzer davranışlarının

sebeplerini açıklamaya çalışmıştır. Bunun açıklamasının yapı kavramında saklı olduğu düşüncesindedir. Bu bağlamda yapı ve sistem kavramları üzerinde durmakta olup devletlerin uluslararası yapı gereklerine göre hareket ettiğinden bahsetmektedir. Waltz güç dengesinin süreklilik gösterdiğini, denge bozulsa dahi başka şekilde yeniden kurularak devam ettiğini ifade etmektedir. Realistler uluslararası politikayı devletler arası etkileşim süreci olarak görmekteydi. Ancak Waltz etkileşime bakarken aynı zamanda yapısal sebepleri de ele almaktadır. Özetle, etkileşimin çift taraflı olduğunu ifade eden Waltz, yapının devleti, devletin de yapıyı etkilemekte olduğunu söylemekte ve diğer realistler gibi uluslararası yapıyı anarşik olarak nitelendirmektedir (Arı, 2013: 160-162).

Realizmin üç ana argümanı olduğundan bahseden Robert Gilpin'e göre birinci argüman, uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğudur. İkinci argüman, uluslararası politikada ana aktörün devlet olmasıdır. Üçüncüsü ise, realist yaklaşımların tümünde güvenlik ve gücün önem arz etmesidir. Nitekim, uluslararası politikada gücün ve güvenliğin belirleyici olduğu kabul edilmektedir.

Realizm, insan doğasına karşı olumsuz yaklaşımı sebebiyle kötümser olduğu için eleştirilmektedir. Diğer taraftan realistler "yüksek politika" ve "alçak politika" ayrımında ekonomik ve kültürel ilişkileri alçak politika; savaş ve güvenlik sorunlarını ise yüksek politika olarak ifade ederler. Petrol krizinin ve uluslararası para sisteminin çökmesinin, alçak politika olarak nitelendirilen konuların göz ardı edilmesinden kaynaklandığı ve bu ayrımın anlamsız olduğu konusunda realizme eleştiriler yapılmıştır.

Keohane'e göre, realizm açıklayıcı teorileri içeren bir araştırma programı olma niteliğinden uzaktır. Keohane, realizmi sadece betimleyici çerçeve olma özelliğine sahip olduğu konusunda eleştirmektedir. Keohane, Gilpin'in yaklaşımında güç ve çıkar mücadelesini temel aldığını, bunun yerine uluslararası yapıyı temel alması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Gilpin'in uluslararası sistemin değişimine ilişkin yaklaşımını eleştirdiği görülmektedir.

Realizmi eleştirenler teorinin öngörme yetersizliği üzerinde durmaktadırlar. Ayrıca, mevcut gelişmeler karşısında betimleme ve açıklama gücünün sorgulanması gerektiği savunulmaktadır. Realizmin genellemelerinin artık mevcut koşullar ile örtüşmediği ileri sürülmektedir. Uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler

sonucunda çevre sorunları, uluslararası ticaret, küresel yönetim, insan hakları, kaynakların etkin kullanımı, hızlı nüfus artışı gibi konuların önem kazanması ile birlikte realist teorinin uluslararası ilişkileri analiz etmede yetersiz kaldığı savunulmaktadır.

3. ORTADOĞU VE ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ YERİ

3.1 Ortadoğu Kavramı ve Sınırları

Ortadoğu bölgesinin tanımını yapabilmek için bölgeyi bütün boyutlarıyla ele almak gerekmektedir. Ortadoğu bölgesi için tanımlama yapılırken aynı coğrafi bölgede yaşamak, aynı dine inanmak ya da aynı etnik kültüre sahip olmak gibi ortak noktalardan hareket etmek uygun bir yöntem olarak görülebilir. Cemil Meriç bu bölgeyi tanımlarken öznenin duruşuna göre ifadelerin değişiklik gösterdiğini dile getirmiş olup, bu sözlerini de şu şekilde açıklamaktadır: “Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutların ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır” (Meriç, 2008).

Ortadoğu ile ilgili tanımlamaların temelinde yatan farklılığın sebebi Avrupa’yı dünyanın merkezi kabul eden görüşlerin Ortadoğu sınırlarını kendi fikirleri doğrultusunda ayırıştırması ve içeriğini de kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamasıdır. Ortadoğu kavramının literatüre girişi, Avrupa’yı merkez kabul eden bu görüşün aslında coğrafi konum olarak doğusunda yer alan coğrafyayı, uzaklığına göre yakın, orta ve uzak şeklinde sınıflandırmasıyla olmuştur.

Sander tanımlamalarda ortaya çıkan farklılıkları “Ortadoğu” kelimesinin adlandırılmasından kaynaklandığını açıklamakta ve bu bölgeyi tanımlamada yaşanan güçlüklerden birinin, aynı bölgenin hem Ortadoğu hem de Yakın Doğu olarak adlandırılması olduğunu düşünmektedir (Sander, 2006: 30).

Fransızların, Osmanlı Devleti’nin toprakları için kullanmış oldukları Yakındoğu deyimini Ortadoğu kavramı için öncü bir ifadedir. 1900’lü yıllara kadar sıkça bu ifadeyi kullanmışlardır. İngiltere’nin 1800’lü yıllardan itibaren Hindistan ve Çin’e doğru yayılmasıyla Uzakdoğu kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum iki Batı devleti için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ortadoğu; Batı ile Doğu’yu, Akdeniz ile Hint Okyanusu’nu, ayrıca kuzeyinde yer alan Rusya ile

sıcak denizleri birbirine bağlayan siyasi ve ticari hesapların yapıldığı önemli bir jeopolitik bölgedir.

Lewis'e(1964) göre, Ortadoğu kavramı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmış olmasına rağmen daha önceki dönemlerde de sıkça kullanılmıştır. Bilimsel çalışmalarda ve uluslararası politika araştırmalarında kullanılmış, basında ve diplomatik ilişkilerde sıkça duyulmuştur. Ortadoğu kavramı, ilk olarak 1902 yılında Amerikan Deniz Tarihçesi Alferd Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. National Review'de yayınlamış olduğu "The Persian Gulf and International Relations" isimli makalesinde Ortadoğu'yu, Süveyş'ten Singapur'a kadar olan deniz yolunun bir bölümü olarak ifade etmiştir (Lewis, 1964: 75).

Bu kavramın benimsenmesine katkıda bulunan diğer bir isim bir İngiliz gazetesinin dış politika editörü olan Valentine Chirol'dur. Chirol, The Times gazetesinde Ortadoğu'nun problemleri başlıklı yazısında, Ortadoğu'yu Mahan'ın tanımına göre daha da genişleterek Hindistan'a kadar uzatmıştır. Aynı zamanda Ortadoğu kavramını, Basra Körfezi'nin öneminden ve Almanya'nın Basra Körfezi'ne kadar uzanan demiryolunun, İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarına zarar vermesinden bahsederken kullanmıştır (Dursun, 1995: 1). Bu terimi ilk kullanan Mahan olsa da coğrafi bir kavram olarak İngiltere tarafından yaygınlaştırılmıştır.

Ortadoğu, tarihsel süreç içinde emperyalist güçlerin müdahalesine maruz kalmıştır. Burada yaşayan toplumlari, farklılık gösterdikleri noktalarda kışkırtarak etki sağlamaya çalışan emperyalist güçler kendi çıkarları doğrultusunda sınırlar çizmişlerdir. Ortadoğu'nun konumu net bir şekilde belirtilemese de Arı'ya göre: "Orta Doğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dâhil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya" olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2008: 25).

Ortadoğu sınırlarının tam olarak bilinmemesi nedeniyle bu bölgenin sınırının net şekilde çizilemediğine vurgu yapan Sander'e göre ise: "En dar açıyla Ortadoğu, Türkiye, İran ve Mısır üçgeni ve bu üçgenin içinde kalan ülkeleri kapsar. En geniş

bakış açısına göreyse bu devletleri ve onlara komşu olan çevre Müslüman ülkeleri, yani Kuzey Afrika, Sudan, Somali ve Afganistan'ı içerir. Bilim adamları arasında üzerinde en çok anlaşmaya varılan tanım, Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in eklenmesiyle elde edilen bölgedir” (Sander, 2006: 72).

3.2 Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi

Ortadoğu, Doğu ile Batı arasında ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarından bazılarının hükmetmesi kendisine jeopolitik değer kazandırmıştır.

Jeopolitik; siyasi coğrafyadan doğan ve ülkelerin ulusal güçlerini ve dış siyaset tutumlarını, coğrafi konumlarını göz önüne alarak açıklamaya çalışan, siyasi coğrafyanın ülkelere muhtemel fayda ve zararlarını araştıran bir alandır. Jeopolitik kavramı ilk olarak Rudolf Kjellen tarafından ortaya atılmıştır. Ancak jeopolitiğin kurucu ismi olarak bilinen kişi Friedrich Ratzel'dir.

Ratzel, kendinden sonra gelen araştırmacılara öncü olmuş ve fikirleriyle yankı uyandırmıştır. Jeopolitik kavramına, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi ve Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi katkıda bulunmuştur. Mackinder, 'Kolomb Çağı' olarak görülen deniz gücünün önemli olduğu yılların geride kaldığını, Britanya İmparatorluğu'nun sona erdiğini ve 'Pivot Bölge' olarak adlandırılan Sibiryaya ve Orta Asya bölgesinin önem arz ettiğini ifade etmektedir (Müttercimler, 2006: 309). Spykman'ın görüşü ise Mackinder'in yorumları üzerine ortaya çıkmıştır, ancak onun görüşlerinin tam zıttı olmuştur. Mahan, deniz gücünün önemli olduğunu savunmaktadır. Egemenliğin ve dünya hâkimiyetinin deniz gücüyle doğru orantılı olduğundan bahsetmektedir (Mahan, 2003: 17-19).

Arı, Ortadoğu bölgesinin jeopolitik açıdan önemini vurgular: “Mackinder'in 'dünya adası' olarak tanımladığı bölge ve Spykman'ın 'rimland' olarak tanımladığı bölgeler buradadır. Bu bölgede egemenlik kurmayı başaran bir devletin dünya gücü olması sorgulanamaz. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, sonrasında Birleşik Krallık, Soğuk Savaş döneminde de bölgeyi doğrudan veya dolaylı etkisi altına alan ABD ve SSCB bu şekilde olmuştur.” (Arı, 2008: 27-28).

İnsanların en eski yerleşim yerlerinden olan Ortadoğu, gerek kültürel ve toplumsal birikimi açısından gerek yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle hatırı sayılır bir öneme sahip olmasının yanında, jeopolitik konumu ile de dünya üzerinde ayrı bir öneme sahiptir.

Ortadoğu üç kıtayı birleştiren bir bölge olması sebebiyle ulaşım ağları açısından önemli bir konumdadır. Deniz yollarının yanı sıra İpek Yolu'nun da bu bölgeden geçiyor olması önemini arttırmaktadır.

Arı, bölgenin ekonomik anlamda önemini şöyle ifade eder: “Bu bölge gerçekten dünyanın enerji merkezidir. Uzun ömürlü, ucuz ve oldukça bol olan bu enerji kaynağı dünya ekonomisi açısından oldukça yaşamsal bir değer taşımaktadır. Bu bölgede egemenlik sağlama, bir devlete dünya hegemonyasını ele geçirme ya da sürdürme, dünya ekonomisine yön verme, kimin ne kadar üreteceğine ya da tüketeyeğine karar verme yetkisini elinde bulundurma olanağını vermektedir.” (Arı, 2008: 28).

Bu bölgenin jeopolitik açıdan bir diğer önemli konusu su kaynaklarıdır. Mezopotamya topraklarını ve Nil Nehri'ni içermesinden dolayı çok önemli su kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır.

Ortadoğu, tek tanrılı üç büyük dinin doğduğu bir coğrafyadır. Ortadoğulu olan Hz. İbrahim hem Müslümanların hem de Yahudilerin atasıdır. Hz. Musa, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf da bu bölgedendir. Son peygamber Hz. Muhammed de burada doğmuştur. İslamiyet de diğer semavi dinler gibi Ortadoğu bölgesinde doğmuş ve gelişmiştir. Bu yüzden Müslümanlar için oldukça önemli olan bu bölge diğer dinler içinde çok önemlidir (Arı, 2008: 26).

3.3 Ortadoğu'nun Etno-Linguistik ve Dini Yapısı

Ortadoğu bölgesi çeşitli kavimleri, milletleri, din ve mezhepleri barındıran çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Ortadoğu, günümüzde bütün dünyaya yayılmış olan üç büyük semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğduğu kutsal topraklardır. Kudüs; Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için kutsal bir mekândır. Kudüs, Müslümanların ilk kiblesidir. Hristiyanların hac yaptığı ve Yahudilerin de ağlama duvarının bulunduğu bir mekândır. Bu bölgede nüfus bakımından Araplar çoğunlukta olup ardından Türkler ve Farisiler gelmektedir.

Ayrıca, bu grupların yanı sıra Çerkezler, Rumlar, Asurlular gibi sayısal manada küçük gruplarda mevcuttur (Memiş, 2002: 68).

3.4 Ortadoğu'nun Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Yapısı

Ortadoğu, medeniyetlerin doğduğu ve buna bağlı olarak devlet kavramının etnik, kültürel ve dini olarak şekillendiği coğrafyaların en önemlilerinden biridir. Modern ekonomilerin en önemli enerji kaynağı olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin çoğunun burada bulunması bölgenin stratejik önemini arttırmıştır.

Ortadoğu, geleneksel yapılarla modern yapıların, çatışma ile düzenin, zenginlerle fakirlerin, geleneksel monarşilerle demokrasinin bulunduğu bir yerdir (Dursun, 2005: 1231). Ortadoğu bölgesinde birçok alanda çeşitlilik görülmektedir. Bu duruma ekonomi alanında da rastlanılmaktadır. Ortadoğu bölgesindeki devletlerin ekonomileri gelişmekte olan ülkeler grubuna girmektedir. Bunun istisnası İsrail'dir. Bölge devletlerinin ekonomilerinin, çoğunlukla petrol ve petrol alanında sanayiye dayandığı görülmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında ekonomik zenginlik bakımından iki karşıt kutup bulunmaktadır:

- 1- En zengin devletler: BAE (Birleşik Arap Emirlikleri), Katar, Kuveyt
- 2- En fakir devletler: Filistin, Yemen

Bu durum bölge devletleri arasında eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu ayrıma sebebiyet veren en önemli unsur petrol üretimidir. Petrol bakımından zengin olan devletlerin gelirleri de yüksek olmaktadır. Filistin, Suriye, Yemen; İran, Kuveyt, Katar ve BAE'ye göre petrol açısından fakirdir. Petrolün düşük maliyetinin yanında kalitesinin yüksek olması, petrole bağımlı sanayi devletlerinin dikkatini çekmektedir.

Petrol, özellikle 19.yüzyılın sonlarından itibaren ticari anlamda değer kazanmaya başlamıştır. Enerji; insanlığın yaşam döngüsünün devamlılığında büyük bir öneme sahiptir ve insanlar da ihtiyaç duyduğu bu enerji kaynaklarına sahip olabilmek için büyük bir mücadelenin içine girmektedirler.

Ortadoğu'da bilinen petrol rezervinin dünyadaki petrol rezervine oranının %68 olduğu, yani yaklaşık 40 milyar ton petrolün bu coğrafyada bulunduğu tespit edilmiştir. Dünyadaki doğal gaz kaynaklarının da %36'sı bu bölgede yer almaktadır.

Doğal kaynakların bölge devletlerindeki dağılımında İran doğalgaz rezervlerinin %15'ine sahip olmasıyla birinci sırada, aynı zamanda petrol rezervinde altıncı sırada yer alır (Arı, 2008: 110). Irak, petrol rezervinde ikinci sırada yer almakta olup tüm petrol rezervlerinin %12'sine sahiptir. Suudi Arabistan %25 oranı ile dünyada en fazla petrole sahip olan ülkedir. Suudi Arabistan'ın petrolden elde ettiği gelir ile refah düzeyi oldukça yükselmiş ve OPEC'in güçlü üyelerinden biri durumuna gelmiştir. Kuveyt, dünyadaki petrol rezervlerinin %10'una sahip ve BAE de 98 milyar varil rezervin %10'una sahiptir. Ortadoğu, Avrupa ve Asya'nın petrol ihtiyacının büyük kısmını karşılamaktadır. Batı Avrupa, tükettiği petrolün %75'ini, Japonya ise %90'ını Ortadoğu'dan karşılamaktadır.

Ortadoğu bölgesinde petrole sahip ülkeler ve petrol fakiri ülkeler diye bir ayrım söz konusudur. Petrol zengini ülkelerin elde ettikleri gelirleri ekonomik yatırımlara yönlentmemeleri ekonomilerinin canlanmasını engellemektedir. Her geçen gün artan zengin-yoksul farkı beraberinde şehirlere göçü, hızlı nüfus artışını ve istihdam sorununu getirmektedir.

Ortadoğu'nun nüfusu, bölgede gerçekleşen çatışmalar, savaşlar ve göçler nedeniyle hiçbir zaman tam manasıyla saptanamamıştır. İran etnik açıdan Arap olmayan tek Körfez devletidir. Irak'ta yaşayanların büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktadır. Ülkede nüfusun %60'ı Şii'dir ve bunlar en büyük gruptur. Irak'ta yaşayan Sünnilerin sayısı az olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanları da dâhil sürekli iktidarda olmaları sebebiyle en etkin grup Sünniler olmuşlardır. Suudi Arabistan'da ise nüfusun %85'i Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır (Arı, 2008: 112-114).

Ortadoğu bölgesinde çok önemli bir yeri olan İsrail yaklaşık 7 milyon nüfusa sahiptir. Ekonomisini tekstil ve elektronik alanlarında geliştirmiş ve ekonomide başarılar elde etmiştir. Bu alanlara yönelmesi farklı nedenlerden dolayı olmuştur. Örnek verecek olursak suyun az olması, İsrail Devleti'nin tarım teknolojisini geliştirme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bölgede şehirleşme oranı yüksektir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra İsrail'in kurulması sonrası farklı ülkelerden iki milyona yakın Yahudi bölgeye göç etmiştir (Çekinmez, 2005: 3).

Ortadoğu bölgesinin en büyük etnik grubu Araplardır. Daha sonra Türkler gelmektedir. Bölgede yaygın konuşma dili Arapça'dır. Arapça için Ortadoğu'nun

ortak dili de denilebilir. Ortadoğu bölgesindeki diğer yaygın dil Türkçe'dir (Özey, 1997: 59-60).

Siyasi açıdan Ortadoğu bölgesine bakıldığında; öncelikle monarşi, darbe, diktatörlük, askeri yönetim akla gelmektedir. Ortadoğu'nun politik yapısında, ekonomi ve sosyal alandaki gibi çeşitlilik söz konusudur. Modern yapı ile geleneksel yapının bir arada olması bölgenin önemli özelliklerindedir.

Siyasi coğrafyası çok fazla değişikliğe uğrayan Ortadoğu'nun en ciddi ve belirgin değişiklikleri modern çağda gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde olan birçok önemli bölgede I. Dünya Savaşı sonrası Batılı devletlerin söz sahibi olmaya başlamasıyla bölgenin siyasi haritasında farklılıklar olmuştur.

Ortadoğu devletlerinin yönetimine kısaca bakacak olursak Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Kuveyt monarşi ile yönetilmektedir. Kuveyt geleneksel monarşiye örnek olup Körfez Savaşı sonrasında demokratikleşme yönünde adımlar atmasına rağmen hâlâ bu yapı oluşturulamamıştır. Mısır, Yemen, İsrail, Türkiye, Irak ve İran ise cumhuriyet ile yönetilmekte ancak uygulamalara bakıldığında farklılıklar görülmektedir. Irak, Körfez Savaşı'ndan günümüze kadar geçen zaman diliminde terör ve düzensizlik içerisinde bocalamalar yaşamaktadır. Bölge devletlerin arasında Batı standartlarına uygun olanlar Türkiye ve İsrail'dir.

Tüm bu değerlendirmelere göre Ortadoğu'nun politik yapısı ile ilgili varılacak yargı, bölgede siyasi çeşitliliğin görüldüğü ve modern siyasi sistemlerdeki temsil yetkisinin olmadığı ya da yok denilecek kadar sınırlı şekilde olduğudur. Ortadoğu bölgesi siyasi açıdan otoriter yönetim sisteminin yaygın olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin Fransa ve İngiltere'nin hâkimiyetine girmesiyle yapay devletlerin ortaya çıktığı göze çarpmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında özerkliklerini alan devletler, geleneksel otoriter sistemlerini koruyarak, gelişim için çaba göstermemişlerdir. Soğuk Savaş sonrasında demokratikleşme küresel düzeyde yayılmaya başlamış, halkın siyasi süreçlere katılımı sağlama yönünde çalışmalara hız verilmiştir. Ancak demokrasi bölgeye geç gelmiştir. Arap Baharı bölge devletlerine dinamizm getirerek otoriter yöneticileri yıkmıştır.

4. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Ortadoğu, yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti'nin idaresi altında sulh ve salah içinde yönetilmiş bir coğrafyadır. 19. yüzyılda hızlanan milliyetçilik akımı sonucunda ortaya çıkan yıkıcı hareketlerin etkisiyle coğrafyanın güvenliği ve huzuru yok olmaya başlamıştır. 19. yüzyılda emperyalist politikaların ivme kazanması, Ortadoğu coğrafyasında hem sosyo-kültürel hem de siyasi yapısının zarar görmesine neden olmuştur (Bilgin, 2016: 34). Ortadoğu coğrafyası, jeostratejik önemi sebebiyle her zaman Batılı ülkelerin hedefinde olmuştur. Bu toprakların hammadde ve doğal kaynaklar bakımından da zengin oluşu, bu toprakların hakimiyetini ele geçirmek için yapılan planların altında yatan en büyük nedenlerden olmuştur.

1914'te Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girmiş ve Osmanlı Devleti'nin toprakları, İtilaf Devletleri'nin hedefi haline gelmiştir. Gizli paylaşım projelerinin en önemli belgesi Sykes-Picot Anlaşması olup, Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelere etkisi hala görülmektedir. Bu anlaşma, Ortadoğu coğrafyasının paylaşım haritasıdır. Sykes-Picot Anlaşması'ndan önce imzalanan İstanbul Anlaşması da Osmanlı topraklarının Rusya, Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmasını hedefleyen bir anlaşma olmuştur. Ortadoğu bölgesine etki eden bir başka anlaşma McMahon Anlaşması'dır. Bu anlaşma İngiltere ile Şerif Hüseyin arasında gerçekleşmiştir. Bu anlaşma Şerif Hüseyin'e Mersin'den Yemen'e uzanan bir krallık vaat etmektedir. Osmanlı Devleti'nde yıllarca Emir olarak görev yapan bu kişi, İngiltere ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ni sırtından vurmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan bu antlaşmalar "gizli antlaşmalar" olarak adlandırılmış, ancak Rusya gizli antlaşmaları ifşa etmiştir (Emirhanoglu, 2018: 18). Ortadoğu coğrafyasını etkileyen bir diğer belge de Balfour Deklarasyonu olmuştur. Bu belge ile Yahudiler, kendilerine vaat edilen topraklar olarak adlandırdıkları coğrafyada yurt kurma hedeflerine yaklaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin İngiliz ve Fransız ordusuna karşı verdiği mücadelelerde Araplar, Batılı devletlerin yanında olmuştur.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadar Türk dış politikasının iki ana ilkesi, statükoculuk ve Batı yanlısı olmasıdır. Statükoculuk, devletçi geleneğin devamıdır ve sınırları koruma ve devamını sağlamayı hedeflemektedir. Batıcılık, coğrafi bir bölgeyi ifade etmekten ziyade Batı bilimine ve tekniğine yönelmeyi işaret etmektedir. Türkiye, özerk ve barışçıl dış politika izlemiş olup aynı zamanda bu politikasını iç politikasında da uygulamıştır. İstiklal mücadelesi veren ve zafer elde eden Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlıkları için mücadele eden, sömürge devletlere örnek olmuştur.

4.1 Osmanlı Dönemi Ortadoğu

Selçuklu Türkleri 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği olan ve 1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollara yenilmesinden sonra kurulan bağımsız beyliklerden biri de Osmanlı Beyliği'dir. 1281 yılında kurucusu Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine oğlu Osman Bey başa geçmiş, 1299 yılında da Osmanlı Devleti kurulmuştur. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey zamanında başkent Bursa olmuş, bu dönemde devlet teşkilatlanması tamamlanmış ve ilk düzenli ordu kurulmuştur.

Ortadoğu coğrafyasında 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar geçen sürede sekiz Haçlı seferi yaşanmıştır (Dedeoğlu, 2002: 9). Osmanlı Türkleri, Haçlı ordusunu 1389 yılında Kosova'da yenilgiye uğratmıştır. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilerlemesi de hız kazanmıştır. Ancak 1402'de Ankara Savaşı'nda Moğol hükümdarına yenilen Osmanlı Devleti'nde fetret dönemine girilmiştir. Bu dönem Mehmet Çelebi ile 1413'te sona ermiş, Fatih Sultan Mehmet zamanında 1453'te İstanbul fethedilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Gökçeada, Enez, Taşoz, Midilli, Limni ve Semadirek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kırım Hanlığı Osmanlı'ya bağlanmış, birçok beyliğe son verilmiş ve Osmanlı Devleti imparatorluk haline gelmiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü bozmak için girişimlerde bulunan Safevi Devleti ve Şah İsmail yenilgiye uğratılmıştır. Bu iki önemli olayın yanı sıra 1516'da Mercidabık Savaşı ve 1517'de Ridaniye Savaşı yaşanmıştır. Mercidabık Savaşı Memlük ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda Suriye ve Filistin, Osmanlıların denetimine girmiştir ve Filistin'e

göçler başlamıştır. Göç olaylarının yaşandığı sırada Osmanlı İmparatorluğu, hiçbir devletin topraklarına kabul etmediği Yahudilere de kapılarını açmıştır.

Yahudilere karşı olan Rusya, saldırılarda bulunarak burada yaşayan yaklaşık 3 milyon Yahudiyi göçe zorlamıştır. İlk olarak Rusya'da görülen bu durum daha sonra Romanya'da da görülmüş ve yaklaşık 500 bin Yahudi, ABD ve diğer ülkelere göç etmiştir. Çoğunluğu ABD'de kalmış olan Yahudiler zamanla iç ve dış ilişkilerde söz sahibi olmaya başlamıştır. Etkili konuma gelen Yahudiler, kendi devletlerinin fikri temellerini burada atmışlardır. Theodar Herzl, Yahudi düşmanlığını ortadan kaldırmanın yolunun kanunlarla gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu, bu yüzden Yahudiler'in kendi toprakları olması gerektiğini ifade etmiştir.

Mercidabık Savaşı, Ortadoğu'da egemenliğin artık Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğunu göstermiştir. Ridaniye Savaşı'nın neticesinde de Mısır, Mekke ve Medine Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin kutsal mekânları XX. yüzyılın başına kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olmuştur. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Ortadoğu bölgesinde farklı din ve etnik kökenden insanlar bulunmasına rağmen saygı ve hoşgörü politikasıyla huzuru tesis etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1520-1566 yılları arasında Cezayir, Belgrad, Macaristan, Tebriz, Azerbaycan, Bağdat ve Libya'nın alınmasıyla ve Kanuni'den sonra oğlu II. Selim'in Kıbrıs'ı, Fas'ı ve Tunus'u ele geçirmesiyle Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırına ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu; mali yapıda bozulmaların yaşanması, toprakların genişlemesi, yönetimde teknik eksikliklerin olması ve devleti yönetmede eksik kalan yöneticilerin bulunması nedeniyle XVI. yüzyılın sonlarına doğru duraklama ve gerileme dönemine girmiştir (Karaaslan, 1998: 43). Ortadoğu üzerinde oluşturulan tehditleri önlemekte yetersiz kalmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu, topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Kıbrıs, Mısır, Cezayir ve Tunus işgallerinin yaşanması neticesinde Kuzey Afrika'daki Türk egemenliği sarsılmıştır. Ardından İtalya'nın Libya'yı işgal etmesi ile Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki egemenliği sona ermiştir.

1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle Mısır'da yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu işgal karşısında Mısır'a Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı Osmanlı Ordusu Komutanı olarak göndermiştir. Ancak Arnavut asıllı Kavalalı

Mehmet Paşa, Fransa'nın çekilmesinden sonra ortaya çıkan güç boşluğunu kendi lehine çevirip otoriteyi sağlamış ve Osmanlı tarafından gönderilen Mısır Valisi olarak tanınmıştır. Kavalalı Mehmet Paşa bununla yetinmeyip zamanla Osmanlı Devleti'nden bağımsız hareket etmeye başlayarak ordusunu oluşturmuş ve Sudan'ın kuzeyini, Suriye'nin tamamını ve Anadolu topraklarının bir kısmını kendi denetimi altına almayı başarmıştır. Batılı devletlerle ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurarak Mısır'ın Batı'ya açılmasını sağlamıştır. Kavalalı, Mısır'a Batı kültürünü taşımış, hemen her alanda Batı'yı örnek almıştır (Ortaylı, 2004: 35). Ancak Kavalalı Mehmet'in asıl amacı Osmanlı devleti adına Mekke ve Medine'deki ayaklanmaları bastırmak ve Batı Arabistan'ın denetimini sağlamaktır.

1821'de Mora Yarımadası'nda bir ayaklanma çıkmış ve bu ayaklanmanın bastırması halinde Kavalalı Mehmet Paşa'ya Girit Valiliği'nin verileceği söylenmiştir. Bunu fırsat olarak gören Mehmet Paşa, Girit'in yanı sıra Suriye Valiliği'ni de istemiştir. Osmanlı padişahı II. Mahmut bu isteğini kabul etmeyince Kavalalı Mehmet Paşa, oğlunun emrindeki Mısır ordusu ile birlikte Lübnan ve Suriye'yi işgal etmiştir. II. Mahmut'un destek çağrısında bulunduğu Rusya ile anlaşmaya varılarak tehlike önlenmiştir. Bu gelişmeler 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kendi içinde yaşadığı sorunlara diğer devletlerinde müdahil olduğunu göstermektedir. Daha sonra İngiltere'yle Balta Limanı Antlaşması imzalanarak İngiltere'ye ticari ayrıcalık sağlamış olan Osmanlı Devleti, sonrasında Avrupa devletleri ile ekonomik etkileşim içine girmiş ve dışarıya bağımlı hale gelmiştir.

Kavalalı Mehmet sonrası hükümet adına görevlendirilenlerin de tutumları farklı olmamıştır. Batı'ya olan bağımlılık her geçen gün artarak Mısır'ın siyasi ve ekonomik ilişkilerinde etkisini göstermiştir. Bununla birlikte Mısır'ın toplumsal yapısı da olumsuz şekilde etkilenmiştir.

Mısır, dış ülkelere bağımlı olması ve dış borçları sebebiyle Süveyş Kanalı'nı işleten şirketleri İngiltere'ye satmaya başlamıştır. İngiltere, bununla yetinmeyerek Mısır'ı işgal etmeyi amaçlamıştır. Mısır, tamamıyla İngiliz çıkarlarına göre şekillendirilmiş ve Mısır'ın siyasi, ekonomik ve eğitim yapısı İngilizlerin yönetiminde olmuştur. 1875'te Süveyş Kanalı'ndan payını alan İngiltere, daha sonra sırasıyla Kıbrıs'ı, Mısır'ı ve Sudan'ı işgal etmiş, Arabistan'ın güney kıyılarını kendi denetimine almıştır.

Almanya da bu bölgede planlarının olduğunu İstanbul'dan Basra'ya uzanan demiryolu projesi ile göstermiştir. Aynı zamanda Almanlar bu alanlarda petrol arama çalışmaları yürütme imkânını yakalamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu padişahları, kötü gidişatı durdurmak için 19. yüzyılda ciddi reform programları yürütmeye çalışmışlardır. Bu programlar uygulanmaya çalışılmış, ancak hedeflerin çok azı başarılabilmiştir. Bu dönemin sonlarına doğru Avrupa'da Arap milliyetçiliği akımı başlamıştır. Ancak bu akıma Müslümanlar tarafından destek verilmemiştir. Diğer taraftan Theodor Herzl, Osmanlı Sultanı Abdülhamit ile iki defa doğrudan görüşme yaparak Filistin'i, Yahudilere yurt olarak vermesi karşılığında Osmanlı'nın borçlarını ödeme teklifinde bulunmuştur. Abdülhamit ise teklifi reddetmiştir. 33 yıl iktidarda kalan II. Abdülhamit, Jön Türkler ve askeri ve sivil bürokrasinin baskısıyla tahttan indirilmiştir (Oran, 1993: 48-50).

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birçok gizli örgüt kurulmuş olup bunların başında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın bulunduğu Elh-Ahd ile El-Fatat bulunmaktadır. Osmanlı'nın Suriye'yi 1918'de terk etmesiyle Faysal liderliğinde Araplar, Suriye'yi denetimlerine almıştır. Bunun üzerine Fransa, Lübnan'ın denetimini vermemek için harekete geçmiş ve Lübnan'ı kendi denetimine almıştır. Bu arada Sykes-Picot Anlaşması'nı imzalayan iki ülkeden bir olan İngiltere; Halep, Humus ve Şam'ı kapsayan Suriye topraklarını Fransa'ya bırakmıştır. Böylece Faysal liderliğindeki Arap milliyetçilerinin de hayali olan bağımsız Arap Devleti'nin kurulma ihtimali ortadan kalkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra birkaç yıl içinde Balkanlar'daki tüm topraklarını, ardından da I. Dünya Savaşı'na girmesiyle Arap yarımadasındaki ve Ortadoğu'daki tüm topraklarını kaybetmiştir.

Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı'nda ya Osmanlı'nın yanında yer alacak ya da İngilizlerin vaatlerine kanıp Osmanlı'ya sırt çevirerek emperyalist güçlerin yanında yer alacaktı. Bağımsız bir Arap Devleti için İngiltere'nin destek vereceğini düşünen Şerif Hüseyin, Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında yer alarak 1916'da ayaklanma çıkartmış ve İngiltere'nin yanında yer almıştır (Hülagü, 1994: 141). İngiltere ise Fransa ve Rusya ile yaptığı gizli anlaşmalar ile Osmanlı topraklarını paylaşarak Arap devletine vereceği desteği sağlamamıştır. Savaş sonrası Suriye ve Lübnan'da Fransız hâkimiyeti, Filistin ve Irak'ta İngiltere hâkimiyeti sağlanarak Hint yolunun güvenliği

sağlanmıştır. Petrol bölgelerini de denetimi altına alan İngiltere, kendi amaçlarını gerçekleştirmiştir (Oran, 2005: 198). Aynı zamanda İngilizler, çıkarları için Yahudiler ile ittifak kurmuştur. Yahudilerde Osmanlı'nın parçalanmasıyla sonuçlanan I. Dünya Savaşı'nı fırsat olarak görmüş ve İngilizlerden Filistin'in Yahudi toprakları olması için söz almışlardır.

Arı'ya (2008) göre, I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngiltere, Arap milliyetçiliğini Osmanlı'nın bölgeden tasfiyesi için bir araç olarak görmüş ve harekete geçirmiştir. İngilizler bu süreçte planlarını gizli tutmuşlardır. Çünkü hem Yahudilerin hem de Arapların desteğini almaya çalışmışlardır. Araplara bağımsızlığına kavuşacakları sözü verirken Yahudilere de bu bölgede yurt kurmaları için izin vereceklerini söylemişlerdir. Aynı zamanda Fransa ile Sykes-Picot Anlaşması yapılmış, bölge aralarında paylaştırılmıştır. Ayrıca, Arabistan'ı küçük devletler haline getirerek birbirinden kopuk, birlikte hareket edemeyecek, Batılı devletlere karşı tampon görevi göreceği bir bölge haline getirmek istemektedir. Bunun için de Araplar ile Osmanlıları birbirine karşı kışkırtma yolunu seçmiştir (Arı, 2008: 141-142).

4.2 1923-1945 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluşundan sonraki yıllarda Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini bilinçli şekilde askıya aldığı iddia edilmektedir. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Ortadoğu politikasını doğru şekilde ifade eden bir yaklaşım değildir. Nitekim bu dönemde Musul Sorunu, Hatay Sorunu ve diğer problemler aktif bir politika ile çözülmeye çalışılmıştır.

Lozan Antlaşması sonrası en önemli sorunlardan biri Musul Sorunu'dur. İngiltere Misak-i Milli sınırlarında bulunan Musul'u Mondros Mütarekesi 7. maddesinde işgal etmiş ve geri verilmesi konusunda olumsuz tavır takınmıştır. İstanbul Konferansı'nda Türkiye, bu bölgede Türklerin sayısının fazla olmasından ve coğrafi olarak Türkiye'nin bir uzantısı olmasından dolayı Türk sınırlarına dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat görüşmeler sonuç vermemiş olup sorun Milletler Cemiyeti'ne aktarılmıştır.

Milletler Cemiyeti'ne taşınan Musul sorunu için Türkiye'nin görüşü; İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin en önemli üyelerinden biri iken Türkiye'nin Milletler

Cemiyeti'ne üye olmaması nedeniyle halk oylamasına gidilmesi gerektiği şeklinde olmuştur. Ancak İngiltere bu bölgedeki halkın cahil olduğunu söyleyerek bunu reddetmiştir. Bu konu Cenevre'de görüşülürken Musul'da Türk askerleriyle İngilizler çatışmaya başlamıştır. Bu sırada İngiltere tarafından Nasturi ve Şeyh Sait isyanları çıkarılmıştır. Musul Sorunu, bu dönemde Türk Dış Politikası'nın en önemli sorunlarında biri olarak ortaya çıkmıştır.

1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırıda bulunması ile bölge ve dünya devletleri harekete geçmiştir. Türkiye, Irak ve İran; kendilerini İtalya'ya karşı korumak için Milletler Cemiyeti toplantısı sırasında saldırmazlık anlaşması taslağı oluşturmuşlardır. Irak ve İran arasında yaşanan sınır sorunu sebebiyle saldırmazlık paktı imzalanamamıştır. Irak ve İran arasında yaşanan sınır sorunu 4 Temmuz'da imzalanan anlaşma ile çözülerek, Irak, İran ve Türkiye'nin bulunduğu üçlü bir antlaşmaya gidilmiş, daha sonra bu anlaşmaya Afganistan da katılmıştır. Bu anlaşmanın temel gayesi bölgesel sorunları gidermektir. 8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan bu antlaşmaya Sadabat Paktı adı verilmiştir. Bölge devletlerinin inisiyatifinde ve dış güçlerden arınmış bir paktın imzalanması Ortadoğu için bir ilk olmuştur.

Türkiye ile Fransa arasında yaşanan Hatay Sorunu ve Borçlar Meselesi bu dönemde ortaya çıkan meselelerdendir. Türkiye'nin lehine sonuçlanan Hatay sorununda Ankara Antlaşması ile Hatay sınırı belirlenmiştir. Fransa, bu antlaşmaya sadık kalmıştır. Hatay, Temmuz 1939 tarihinde Türkiye topraklarına katılmıştır.

Bu dönemde Türkiye-Fransa arasındaki bir başka sorun da Borçlar Meselesi idi. Osmanlı Devleti'nin en çok Fransa'ya borçlu olması sebebiyle bu konuda Fransa, Türkiye ile karşı karşıya gelmiş ve sert bir tavır takınmıştır. Borçlar konusunun Lozan Konferansı'nda görüşülmesine rağmen çözüme kavuşmaması bu sorunun 1925'te yine gündeme alınmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti 1929'da borcunu ödemeye başlayacak olmasına rağmen 1929'da yaşanan ekonomik kriz, borç ödemelerini sıkıntıya sokmuştur. Bu durum karşısında Türkiye, 2 Haziran 1933 tarihinde Paris'te yeniden bir antlaşmaya imza atarak sorunu çözüme kavuşturmuştur.

2 Ağustos 1926 yılında ise Bozkurt adlı Türk bayraklı gemi ile Lotus adındaki Fransız bayraklı gemi Midilli sularında çarpışmıştır. Bu çarpışma sonucu Türk

bayrağını taşıyan gemi batmış ve 8 Türk bu çarpışmada ölmüştür. Fransa bayrağını taşıyan gemi İstanbul'a geldiğinde Türk mahkemesi geminin kaptanı Demos'a hapis cezası vermiş ve Fransa bu durum karşısında serbest bırakmalarını istese de Türk Mahkemeleri Fransız Devleti'nin müdahil olma isteğini reddetmiştir. Fransız medyasında Türkiye hakkında olumsuz haberler yayınlamaya başlamıştır. Bunun sonucunda Bozkurt-Lotus olayı Milletlerarası Adalet Divanı'na taşınmıştır. 1927'de Türkiye lehine açıklanan karar ile Türkiye uluslararası düzeyde bir hukuk zaferi kazanmıştır.

Fransa ile Türkiye arasındaki bir diğer mesele Türkiye'de bulunan Fransız misyoner okulları ile ilgilidir. Türkler, bu okullarda tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe verilmesini istemiş ve Fransa bu düzenlemeye karşı çıkmıştır. Sorun, Türkiye'nin lehine çözülmüştür.

Türkiye, Rusya ve İngiltere gibi bölgede etkili devletlere karşı denge kurmak ve bölgesel istikrarı sağlayabilmek için İran, Irak, Suudi Arabistan, Afganistan ve Mısır gibi devletlerle ilişkisinin iyi olmasına önem vermiştir.

Modern Ortadoğu tarihinde bölge istikrarını sağlayabilmek için planlar oluşturabilen ilk devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bu durumu ortaya koyan en önemli olaylardan biri Sadabad Pakti'tir. Atatürk, uluslararası politikada etkili olma yolunun bölgesel güç olmaktan geçtiğini, ancak bu şekilde Avrupa ile ilişkilerde eşitlik anlayışı geliştirilebileceğini ifade etmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında yaşanan önemli gelişmelerden biri de Milletler Cemiyeti (MC) üyeliğidir. Almanya'da Nazi Partisinin yükselişe geçmesi ve ekonomik krizin yaşanması gibi gelişmeler üzerine Türkiye'nin MC'ye üyeliği gündeme gelmiştir. Türkiye, İngiltere ile arasındaki Musul sorunu nedeniyle MC'ye üyelik konusundaki tutumunu değiştirmiştir. Üyelik mevzusu gündeme geldiğinde ise Atatürk davet gönderilmesini istemiş ve başvuru yapmamıştır. 1932'de İspanya delegesinin teklifi ile Türkiye'nin MC'ye üyeliği kabul edilmiştir (Oran, 2005: 312.).

Bu dönemde Türk dış politikasında bir başka önemli gelişme de Montreux Boğazlar Sözleşmesi'dir. Türkiye, Lozan Antlaşması'ndaki Boğazlarla ilgili hükümlerde değişiklik yapılması talebini her fırsatta dile getirmiştir. Türkiye, 10 Nisan 1936'da uluslararası bir toplantının yapılması için taraf ülkelere nota göndermiştir. İtalya ve Almanya dışındaki Batı devletleri notaya olumlu bakmışlardır. 20 Temmuz 1936'da

Montreux Boğazlar Sözleşmesi; Türkiye, Rusya, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Japonya tarafından imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Boğazlar rejimi değişmiştir.

4.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

II. Dünya Savaşı'ndan ABD, Çin, SSCB, Fransa ve Birleşik Krallık'ın da içinde olduğu müttefik devletler; Japonya ve Almanya'ya karşı zaferle ayrılmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası sistemde köklü değişimler yaşanmıştır. Savaşın ardından Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde de köklü değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış siyasetini diğer dönemlerden ayıran husus Batı'ya bağlanması olmuştur (Sander, 2006: 155). II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde İngiltere ve Fransa'nın etkinliği azalmaya başlamış ve ABD ve SSCB hâkimiyeti hissedilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası siyasette iki kutuplu düzen ve Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.

Savaştan sonra Yalta ve Potsdam'da gerçekleştirilen konferanslar uluslararası sistemin yeniden şekillendirilmesi açısından önem arz etmektedirler. 1945 yılında gerçekleşen Yalta Konferansı'nda küresel güçler uluslararası sistemi yeniden şekillendiren kararlar almışlardır. Yalta Konferansı ile Potsdam Konferansı arasında geçen süreçte birçok devletin başkanları değişmiştir. ABD Başkanı Roosevelt vefat etmiş, yerine Truman gelmiştir. İngiltere'de Churchill seçimlerde kaybetmiş ve yerine İşçi Partisi'nin Başkanı Clement Attle gelmiştir.

Potsdam Konferansı'ndaki en önemli konulardan birisi Almanya olmuştur. Konferansta, Almanya'nın demokratik bir sisteme geçmesi ve savaş suçlularının mahkemeye çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ancak tarafların demokrasiyi farklı yorumlaması nedeniyle Almanya, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüştür.

Savaş sonrasında uluslararası siyasetin gündem maddelerinden biri, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki atom bombası konusundaki anlaşmazlıktır. ABD, Sovyetler Birliği ve diğer devletlerin nükleer silah sahibi olmasını önlemek istemiştir (Sander, 2006: 183-189). 1945 yılında BM'ye bağlı Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuş olup bu komisyon ABD'nin destek verdiği nükleer silahların yasaklanması yönünde bir anlaşma yapılması için toplanmıştır. Fakat komisyonun varlığı çok uzun

sürmeyerek 1948 yılında son bulmuştur. ABD her ne kadar engel olmaya çalışsa da Sovyetler Birliği, nükleer silah denemelerinde başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Avrupa için savaşın sonuçları değerlendirildiğinde, Almanya'nın, Doğu ve Batı olarak bölünmüş olması en önemli bir gelişmelerden biri olmuştur. Almanya'da, İngiltere ve ABD'nin kontrolleri altındaki bölgelerde para sisteminde değişiklik yapmaları Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılanmış ve Sovyetler Birliği, Berlin'i abluka altına almıştır (Erhan, 1996: 261-262).

Sovyetler Birliği'nin uygulamış olduğu abluka 1949 yılında aşılmış ve Batı Almanya kurulmuştur. Bu durum karşısında SSCB, Doğu Almanya tarafında işgal etmiş olduğu yerlerde Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu duyurmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yaşanan önemli değişimlerden bir diğeri İngiltere'de olmuştur. Savaş esnasında başbakan olan Churchill, 1945'teki seçimi kaybetmiş, yerine İşçi Partisi'nin lideri Cemet Attlee seçilmiştir. İngiltere, savaştan sonra ekonomi alanında reformlar yapmıştır. Reformların gerçekleşmesi için iki politika izleyen Attlee, ülke harcamalarını azaltmış ve eski sömürgelerine bağımsızlık vermiştir. Ayrıca, ABD'den mali destek almıştır. İngiltere, uluslararası sistemdeki eski etkinliğini kaybetmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'da Ulusal Birlik Komisyonu oluşturulmuştur. Fransa, savaş kazanan müttefik devletlerden biri olmasına rağmen ekonomisi çökmüştür. Enerji ihtiyacının fazla olması, ancak enerjinin arzının yetersiz olması büyük sorunlara yol açmıştır. Enerji yetersizliği; fabrikaların çalışmamasına, işsizliğin ve enflasyonun artmasına neden olmuştur. Bu sorunlar başka Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Fransa'da da SSCB tarafından desteklenen komünist partileri güçlendirilmiştir.

İtalya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ekonomik sıkıntı yaşayan devletlerden bir diğedir. II. Dünya Savaşı bitmedentaraf değiştirmesine rağmen ekonomisi etkilenmiş olup ağır sanayisi neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Fransa'da yaşandığı gibi İtalya'da işsizlik ortaya çıkmış ve komünistler güç kazanmıştır (Erhan, 1996: 262).

1945 tarihinde Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Avrupa iki kutba ayrılmış, bir tarafta ABD, diğer tarafta SSCB etkisi görülmüştür (Uçarol, 2015: 658). Sovyetler Birliği,

askeri alanda ve sanayi alanında üstünlük elde etmeye başlamıştır. Bu dönemde SSCB'ye karşı durabilecek tek ülke ABD'dir.

Sovyetler Birliği, savaş sonrası ortamı kendi lehine çevirerek kendine yakın devlet sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Orta Avrupa'yı etkisi altına almanın yanısıra Türkiye ve İran'da da etkisini arttırmaya çalışmıştır. SSCB'nin yayılcı politikasını sadece Avrupa'da uygulamadığı farkedilince, bu Batı Avrupa ülkelerini olduğu kadar ABD'yi de kaygılandırmıştır. Bu da, ABD'nin izlemiş olduğu politikada değişikliğe gitmesine sebep olmuştur (Giritli, 2011: 51).

II. Dünya Savaşı sonrası Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkinliği azalmış, ABD ve SSCB'nin etkinliği artmıştır. İki kutuplu sistemde güç mücadelesinin en çok yaşandığı bölgelerden biri Ortadoğu olmuştur. Sovyetler Birliği tehdidi sebebiyle Türkiye, Batı Bloku'nda yer almıştır (Erol ve Ozan, 2011: 28). Kutuplaşmanın artmasıyla Türkiye, Sovyet Birliği tehlikesine karşı Batı ile beraber hareket etme durumunda kalmıştır (Yentürk, 2016: 16). Türkiye, güvenlik endişesiyle Batı yanlısı bir siyaset yürütmüştür. Ortadoğu'da yaşanan olaylar karşısında yürütülen dış siyaset Türkiye'yi Batı'ya yaklaştırsa da Arap devletlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bağımsızlığını kazanan devletler ile Türkiye'nin iyi ilişkiler içinde olacağı öngörülürken tam tersi durumla karşılaşmıştır. 1950'lerde Türk Dış Politikası'nın en önemli özelliklerinden biri olan batıcılığın bu dönemde yanlış uygulanması, Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerinden uzaklaştırmakla kalmamış, Türkiye bölgedeki ağırlığını kaybetmiştir. Türkiye, bu dönemde taraflı bir siyaset yürütmüş ve bölgede batının temsilcisi olarak görülmeye başlanmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu bölgesinde Filistin'in önemi artmıştır. Türkiye, 1947'de BM'de Filistin konusu ile ilgili Arap ülkelerle ortak çalışmalar yürütmüştür. Bununla birlikte 1949'da Birleşmiş Milletler'de İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet Türkiye olmuştur. Türkiye'nin bu politikası Mısır ve Suriye tarafından tepki görmüştür (Fırat, 2009: 617).

Türkiye'nin 1952'de NATO'ya katılması ve Mısır'ın iktidar değişimi ile yaşanan dış politika değişikliği genel olarak Ortadoğu siyasetini, ancak özele indirgenğinde Suriye siyasetini doğrudan etkileyen iki olay olmuştur. Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra Batılı devletlerin Ortadoğu coğrafyası ile ilgili yürüttükleri politikalarına destek olmuştur. 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin dış siyasette karar

alıcıları ABD'nin Ortadoğu siyasetine destek vermiş ve ABD'nin yanında olmayı önemli görmüşlerdir.

Türkiye'nin Batılı devletlerle birlikte hareket eden bir politika izlemesi, Suriye tarafından bir tehlike olarak görülürken, İsrail ile çatışma içinde olan Suriye'nin de Sovyetlere yakınlaşma politikası yürütmesi Türkiye'yi kaygılandıran bir gelişme olmuştur.

Türkiye, 1954'te Irak ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Irak ile ilişkilerin gelişmesi sonucunda 1955'te iki devlet arasında Bağdat Paktı'nın özünü oluşturan Karşılıklı Güvenlik ve Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmış, daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran'ın katılımıyla Bağdat Paktı, bu beş ülke arasında Karşılıklı Güvenlik ve Savunma İşbirliği Teşkilatı haline dönüşmüştür. Siyasi bir başarı elde eden Türkiye sonrasında Mısır, Lübnan ve Suriye'nin de Bağdat Paktı'na katılması yönünde girişimlerde bulunmuş, ancak bu girişimlerden sonuç alamamıştır. Özellikle Türkiye'nin Suriye ile ikili ilişkilerinde yaşanan sorunlar diğer devletleri de tesiri altına almış ve görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır (Çetinkaya, 2016: 10-13).

Mısır, Suriye'nin politikasından etkilenmiş olup Bağdat Paktı'na karşı tavır alarak Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmiştir. 1956 tarihinde Ortadoğu'da Baas siyaseti hakim olmaya başlamıştır. Bu siyaset, Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmeyi de içermektedir.

Mısır ile SSCB ilişkileri daha da yoğunlaşmaya başlamıştır. İsrail de bu pakt ile ilgili hoşnutsuzluğunu bildirmiş ve kendisine karşı kurulan bir birlik olarak nitelendirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 610). Bu bağlamda, Bağdat Paktı, Ortadoğu coğrafyasında kutuplaşmayı getirmiştir. Suriye, Mısır, İsrail ve Sovyetler Birliği, Bağdat Paktı'na karşı cephe almışlardır. ABD ise paktta yer almamış olsa da destek vermiş, Bağdat Paktı'na gelebilecek bir tehlikenin ABD'ye yapılmış olarak değerlendireceğini bildirmiştir. Bağdat Paktı, Ortadoğu devletlerinin birleşmesi yerine parçalanmalarına sebep olmuştur. Türkiye, bu durumdan kötü etkilenmiştir. Arap devletleri ile SSCB'nin ilişkileri de artmaya başlamıştır (Bostancı, 2013: 175).

Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından Süveyş Kanalı ile ilgili kriz ortaya çıkmıştır. Bu olay, Mısır'ın Batı'ya olan tutumunu daha da kötü etkilemiştir.

ABD ve İngiltere, Aswan Barajı yapımında Mısır'a yapacakları yardımı geri çekmişlerdir. Bunun üzerine Mısır, 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiş ve

Ortadoğu'da Süveyş Krizi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Mısır, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini iyi tutmuştur. Sovyetler Birliği, Suriye ve Mısır'a ekonomi alanında ve askeri alanda yardım ederek Türkiye'ye gözdağı vermiştir. Türkiye ise ABD ile birlikte Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararını kınayan ilk devlet olmuştur. Ortadoğu'da krizin genişlemesiyle taraflar askeri müdahalede bulunmuştur. Mısır, Türkiye'nin Batı'nın yanında duruş sergilemesinden rahatsız olduğunu açık şekilde ifade etmiştir. Türkiye, yürüttüğü politikalar ile Batı'yı desteklese de Araplarla İsrail arasında yaşanan savaşta İsrail'e karşı durmuştur.

1950'lerden sonra Türkiye'nin ikili ilişkilerde kriz yaşadığı devletlerden biri Suriye'dir. İki devlet arasındaki gerginlik, Türkiye'nin Bağdat Paktı'na dahil olmasıyla ortaya çıkmıştır. Suriye'nin, SSCB ile yakın ilişki içinde olması gerginliği daha da arttırmıştır. SSCB'nin Suriye'ye ekonomik ve askeri yardımı öngören antlaşma imzalamasıyla Türkiye ile Suriye arasında kriz yaşanmıştır.

Suriye, Genelkurmay Başkanlığı'na SSCB yanlısı olan Komünist El Bizri'yi getirmiştir. Bu durum ABD, Ürdün ve Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Bunun üzerine ABD ve Ürdün Başkan ve Başkan vekilleri İstanbul'da bir araya gelmiştir. ABD, Türkiye'ye ya da diğer devletlerden birine saldırı durumu söz konusu olduğunda silah yardımıyla bulunacağını belirtmiştir. Türkiye, askeri hazırlıklarını arttırarak Suriye sınırında tatbikatlarını başlatmıştır. Sınırdaki yaşanan gerilimler sonucunda Suriye BM'ye başvurmuş ve Türkiye'nin tehditlerine maruz kaldığını, bu sebeple seferberlik ilan ettiğini duyurmuştur (Zeyrek ve Akman, 2015: 127). Türkiye'ye karşı SSCB'nin desteğini alan Suriye, BM'nin arabuculuk tekliflerine olumsuz yaklaşmıştır. Ancak BM'nin üçüncü kez yapmış olduğu arabulucuk önerisini olumlu karşılayan Suriye ile Türkiye arasında ikili görüşmeler başlamıştır (Küçükvatan, 2011: 87). Görüşmelerden sonra Suriye, BM'den şikayetini geri çekmiştir. Bunun üzerine Türkiye de Suriye sınırına gönderdiği askeri kuvvetlerini geri çekmiştir. İki ülke arasındaki kriz sona ermiş ve aralarındaki ilişki düzelmeye başlamıştır.

Türk dış politikası, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Batılı ülkelerin politikalarına ters düşmeye başlamıştır. Kıbrıs sorununda ABD, Türkiye'ye destek vermemiştir. 1965 seçiminde iktidara gelen Süleyman Demirel, Batı ile kurulan ilişkinin Türkiye'yi yalnızlığa ittiğini ve Batı'ya olan güvenin sarsıldığını dile getirmiştir. Bu dönemde sağlam temelli bir dış politika yürüteceklerini bildirmiştir. Buna ilk yanıt Irak'tan gelmiştir. Irak, Türkiye'ye Kıbrıs sorununda destek vereceğini ve

uluslararası arenada savunacağını ifade etmiştir. Daha sonra Mısır, Suudi Arabistan ve Tunus'a ziyaretlerde bulunan Türkiye, Arap devletleriyle ilişkilerini iyileştirmeye başlamıştır.

1967 yılında Araplar ile İsrail arasında yaşanan savaşta Türkiye, ABD'nin İsrail'e yaptığı yardımlara engel olmak için askeri üslerini Arap devletlere karşı kullandırmayacağını açıklamış ve aynı zamanda Arap devletlerine gıda ve giyim yardımında bulunmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler'de Arap devletleri için yapılan oylamada Arap devletlerinin lehine oy kullanmış ve burada Filistin'in bağımsız devlet kurma hakkı olduğunu söylemiştir (Sinkaya, 2011: 85). Türkiye, bu dönemde komşu devletlerle özellikle de Arap devletleriyle ilişkilerin normal hale geldiği çok yönlü bir dış siyaset tercih etmeye başlamıştır.

Arap-İsrail Savaşı sırasında 1967'de Kudüs'ün işgal edilmesinden ve 1969 yılında Mescid-i Aksa'da karışıklık çıkarılmasından sonra İslam Konferansı Teşkilatı'nın kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Halkın çoğunluğu Müslüman olan devletlerin beraber hareket etmesi Türk dış politikası içinde önem arz etmiştir. Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatı'na katılması, Arap devletleriyle yakınlaşması adına önemli bir adım olmuştur. Bunun yanında Türkiye, savaş öncesinde Arap devletlerine diplomasi alanında destekleyeceğini deklare etmiştir. BM'de Arap devletlerine destek vermiş ve ABD'ye İncirlik Üssü'nü kullanma izni vermemiştir.

Türkiye'nin, 1973 sonrası İsrail hariç Ortadoğu devletleriyle ilişkileri gelişmiştir. İsrail ile kötü ilişkileri, 1980 tarihinde İsrail'in, Kudüs'ün başkentleri olduğunu duyurması ile daha da kötüleşmiştir. Türkiye, kararı tanımadığını açıklamıştır. Türkiye'nin Arap devletleriyle iyi giden ilişkileri ticari alanda da gelişme göstermiştir (Gönlübol, 1989: 596). İran'ın ise ABD ile ilişkileri giderek artmış ve İran, Batı ittifakının bir parçası olmaya başlamıştır. Türkiye, İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve petrol krizinden sonrabunu devam ettirmiştir (Çetinsaya, 2006: 11).

17 Eylül 1978 tarihinde imzalanan Camp David Anlaşması, Ortadoğu siyasetinde önemli bir dönüm noktası olmuş, Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmiştir. 1980'li yıllar terör olaylarının başladığı ve Suriye ile Türkiye arasında su sorununun ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu süreçte Suriye, GAP'ın (Güney Doğu Anadolu Projesi) kendi çıkarlarına ters düştüğünü ifade etmiş ve gerilimi arttırmıştır. Türkiye ise

Suriye'ye illegal terör örgütlerine vermiş olduğu desteği bırakması gerektiğini açık ve net şekilde anlatmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri gelişmeye başlamış ve iki ülke arasında Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. 1995'te Refah Partisi'nin iktidara gelmesiyle İsrail-Türkiye ilişkileri farklı bir düzleme girmiştir. Necmettin Erbakan önderliğindeki Refah Partisi'nin seçim kampanyası, İslam devletleriyle ilişkileri geliştirmek üzerinedir. Necmettin Erbakan, dış politikada yüzünü doğuya çevirmiş, bölgede Türkiye'nin lider ülke hale gelmesini hedeflediğini ifade etmiştir. Erbakan ilk ziyaretlerini Libya'ya ve İran'a yapmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye, terör sorununu çözmeye çalışmış, fakat özellikle batılı ülkelerden destek görememiştir.

4.4 Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde dengeler ve güvenlik algıları değişmiştir. Uluslararası sistem, ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutuplu bir yapıya evrilmiştir. Kimileri bu değişikliğin kaos ortamını daha da arttıracığına, kimileri de tek süper güç ile istikrar ve barış ortamının sağlanacağına vurgu yapmıştır. Ortadoğu'da devam eden sorunlar ve Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi'ndeki istikrarsızlıklar, düzenden ziyade düzensizliğin hakim olduğunu göstermektedir. Uluslararası politikada yaşanan sorunlarda aktörlerinin sergilediği tutumlar, yeni uluslararası sistem yapısını ortaya koymaya başlamıştır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgali, Basra Körfezi'nde ABD ve Batı devletlerinin enerji çıkarlarını tehdit etmiştir. Bu durum karşısında ABD'nin izlediği politika birçoklarına göre ABD'nin tek süper güç statüsünü pekiştirmiştir (Gözen, 2014: 74-76).

Körfez Savaşı'ndan sonra Bosna Hersek sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun da ABD'nin uluslararası sistemdeki tek süper güç statüsünü pekiştirmiştir. İlk aşamada Bosna Hersek sorununu Avrupa'nın iç problemi olarak gören ABD, bu soruna müdahalede bulunmamıştır. Ancak Avrupa devletleri sorunu çözmede yetersiz kalmış, ABD müdahale etmiş ve aktif rol almıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin aktif rol oynadığını gösteren bir başka gelişme de Kosova krizi olmuştur. ABD, Bosna'da olduğu gibi Kosova'da da

çıkan sorunların çözümü için müdahale etmiştir. ABD'nin önderliğinde NATO, harekete geçerek problemin çözümü için önemli bir rol oynamıştır.

Soğuk Savaş öncesi dönemde güvenlik kavramı daha çok askeri boyutlarıyla değerlendirilmekte iken Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber kavrama daha geniş bir anlam atfedilmiştir. Bu kapsamda siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konular da güvenlik kavramının içerisine dahil edilmişlerdir. Güvenlik anlayışındaki bu genişlemeye paralel olarak tehdit ve tehlike kavramlarında askeri alanın yanında siyasi, sosyal, ekonomik konuları da içine alan bir nitelik kazanmıştır (Özkan, 2016: 133). Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler alanındaki algıların değişmeye başlamasında ve paradigmalardan yeniden değerlendirilmesindeki temel dinamik küreselleşme olgusu olmuştur (Karabulut, 2009: 8).

1960'larda, küreselleşmenin hızlandığı dönemde devletlerin güvenliğe dair algıları değişmeye başlamış ve 1990'larda bu değişim hızlanmıştır. 11 Eylül saldırısı uluslararası alanda güvenliğin bir devlet için en önemli husus olduğunu göstermiş ve askeri yatırımın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Güvenlik alanında yaşanan değişim, çevresel güvenlik kavramının gelişiminde etkili olmuştur. Çevresel güvenliği kavramlaştırma ihtiyacı ilk olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. 1990'lı yıllar itibarıyla bu kavram daha da önem kazanmaya başlamıştır. Çevresel bozulmalar sebebiyle devletlerin siyasi istikrarsızlığa uğraması ve sonucunda da silahlı çatışmaların yaşanması nedeniyle çevresel problemler uluslararası boyut kazanmıştır (Ak, 2013: 109). 1990'lar ile birlikte küresel ısınmadan kaynaklanan iklim değişikliği, tartışmalarda önemli yer tutmaya başlamıştır (Özdemir, 2014: 457).

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı, devletlerin güvenliğini tehlikeye sokan bir diğer tehdit bilgi akışının kontrolünü sağlayamamaktır. Ulusal güvenliğin sıkıntıya düşmemesi için askeri bilgilerin gizli olması gerekmektedir. 20. yüzyılın sonuna doğru küreselleşme teknoloji alanında da hızla ilerlemiştir. Bu da bilgi güvenliğinin önem kazanmasına sebep olmuştur.

Güvenlik tehdidi olarak görülen bir diğer husus başarısız devletlerdir. Devletlerin kendi coğrafyasında ekonomi ve yönetim alanında bulunduğu çağa uyum sağlayamaması, güvenlik sorununu çözmemesi ve üzerine düşen ana görevlerini yapamaması devletin başarısız olarak nitelenmesine yol açmaktadır. Bu şekilde olan

devletin kendi topraklarında düzeni ve istikrarı sağlayamaması, bölgesel ve küresel güçlerin tehdidine maruz kalmasına neden olmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramı tekrar tanımlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda kavramın içerisinde en fazla tartışılan hususlardan biri göç olgusu olmuştur. Göç, 1990 tarihine kadar insani müdahale bakımından değerlendirilirken, Soğuk Savaş sonrası askeri, ekonomi vb. birçok alanda tartışılır duruma gelmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik algısı ve çeşitlenen güvenlik tehditleri incelendiğinde bazı ortak noktalar bulmak olanaklıdır. Söz konusu tehditler devletler için bölgesel ve akabinde küresel krize yol açabilmektedir. Neticesinde de doğal olarak sorunların çözümü uluslararası nitelik kazanmaktadır. Bu durum da ülkelerin işbirliği içinde olması gerektiğini göstermektedir (Şahbaz, 2018: 16).

Soğuk Savaş sonrasında NATO, uluslararası politikada en önemli güvenlik örgütü olmaya devam etmiştir (Ateş, 2016: 358). NATO, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakip Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan komünizm tehlikesini bertaraf etmek amacıyla 1949 yılında kurulan bir örgüttür. Ancak Soğuk Savaş'ın sona erip Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle NATO'nun kuruluşunda en etkili faktör ortadan kalkmıştır. Bunların sonucunda örgüt amaç değişikliğine gitmeye karar vermiştir. NATO savunma örgütü iken işbirliği içinde güvenlik görevini üstlenmiştir (Oğuzlu, 2012: 9-10).

NATO, Soğuk Savaş sona erdikten sonra Soğuk Savaş esnasında düşman olduğu ülkelerle anlaşmaya gitmiş ve bu ülkeleri birer birer üye yapmıştır. Ancak Rusya'nın NATO'ya alınmaması ve Çin ile işbirliği yapılmaması, örgütün, ABD ve AB üyelerinin güç kullanma aracı olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır (Özlük, 2014: 218).

Soğuk Savaş sonrası BM Örgütü'nünde derinlemesine incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. İki savaş arası dönemde uluslararası alanda istikrarı sağlamakta başarısız olan MC'den sonra, II. Dünya Savaşı'nda galip gelen devletlerin öncülüğünde Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

Soğuk Savaş döneminde çekişmelerin daha çok bölgesel olması ve iki kutuplu sistemin bulunması dolayısıyla BM'nin işlevselliği çok fazla mesele olmamıştır. Ancak 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte iki kutuplu sistemin

sona ermesi ve tek kutuplu düzene geçilmesi, güvenlik tehditlerinin çeşitli türlerinin çıkmasına neden olmuş ve BM'nin görevleri artmıştır.

Küreselleşen dünyada ortaya çıkan çeşitli güvenlik tehditleri ülkelerin yalnız başına mücadele etmelerini imkansız hale getirmektedir. Bu bağlamda BM'ye önemli roller düştüğü savunulmaktadır. Fakat BM'nin bu görevi yerine getirebildiği tartışma konusudur. BM'ye üye ülke sayısı artış göstermekte olduğu halde Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip olan devletlerin değişmemesi eleştirilmektedir.

Kısacası, Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistemde köklü bir değişim yaşanmıştır. Uluslararası sistem iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçmiştir. Körfez Savaşı'nın ardından Bosna-Hersek ve Kosova krizleri tek kutuplu yapıya geçildiğini gösterse de 11 Eylül'ün gerçekleşmesiyle birlikte bu durumun değiştiği savunulmuştur. 11 Eylül Saldırıları ile birlikte asimetrik savaş kavramının önem kazanması ve bununla birlikte gelen kolektif güvenlik anlayışı sebebiyle uluslararası örgütlerde reformlar yapılması gerektiği savunulmaktadır. Bunun yanında Rusya'nın kendini toparlamasının, ekonomide çok uluslu şirketlerin yer almaya başlamasının, Çin'in ve Japonya'nın uluslararası siyasette daha etkili aktörler haline gelmesinin uluslararası sistemin çok kutuplu sisteme geçmekte olduğunu gösterdiği savunulmaktadır (Şahbaz, 2018: 21).

11 Eylül saldırısının Ortadoğu'nun kaderini değiştirdiği savunulmaktadır. ABD Başkanı George Bush, Irak'ı işgal etmek için çalışmalar yürütmeye başlamıştır. ABD, Irak'ın kimyasal silahlar bulduğuna ve terörizme destek verdiğine dair suçlamalar yapmıştır. Bu suçlamaların Irak'ın işgal edilmesine yönelik olduğu anlaşılmıştır (Türkmen, 2010: 26-27).

Türkiye, 2000'li yıllarda önemli dış politika sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikasını etkileyen en önemli sorunlardan biri ABD'nin Irak'ı işgal etmesidir. Türkiye'nin, komşusunun bu kritik sürecinde daha aktif rol üstlenmesi gerekmiştir. Kendi sınır güvenliğini sağlamak amacıyla ve Irak'ın istikrarı adına Türkiye, süreci yakından takip etmiştir. TBMM'ye sunulan 1 Mart tezkeresi az bir farkla reddedilmiştir.

2000'li yıllarda dış politikadaki en önemli meselelerden biri Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler olmuştur. Türkiye, Ortadoğu'da barış ve huzuru sağlamak için bölge devletlerine ziyaretlerde bulunmuştur. Türkiye, bölgede barış ortamını tesis etmek

için aktif bir diplomasi izlemiştir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesini önlemek için 2003'te İstanbul'da birçok devletin bakanlarının katıldığı bir barış programı düzenlenmiştir (Ulus, 2015: 29).

Bütün çabalara rağmen ABD kararından vazgeçmemiş ve savaşa hazırlanmıştır. ABD, Türkiye'den iki talepte bulunmuştur. Bunlardan birincisi Kuzey Irak'tan yapılması planlanan operasyon için Türkiye'nin limanlarını ve hava üslerini kullanmak, ikincisi ise Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a asker göndermek olmuştur. Ancak TBMM'de verilen 1 Mart Tezkeresi kararı ile ABD'nin bu istekleri reddedilmiştir. TBMM'nin verdiği bu karar ABD-Türkiye ilişkilerini sıkıntıya sokmuştur (Türkmen, 2010: 28).

Irak işgali sonrasında bölgede oluşan istikrarsızlık, ABD'nin bölgedeki gücüne ağır darbe vurmuştur. ABD, Irak'ı işgal ederek bölgedeki dengeleri bozmuş, Irak'ı zayıflatması ve istikrarsızlığa sürüklemesiyle İran'ın etkisini arttırmıştır. Aynı zamanda Irak'ta radikal örgütler güçlenmeye başlamıştır.

4.5 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Irak'ın işgali sonrasında Türkiye'nin yürüttüğü politika, sorunları barışçıl yöntemlerle çözmeyi ve bölge devletleri ile ilişkileri geliştirmeyi vurgulamıştır (Arı, 2013: 134). ABD, Irak'ı işgal ettikten sonra Türk dış politikasında ciddi sorunlara yol açabilecek güvenlik kaygıları oluşmuştur. Irak işgali sonrası Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında izlediği politikada göze çarpan önemli bir boyutta farklı dini kimliğe sahip kesimlerle iyi iletişim kurması olmuştur (Emirhanoglu, 2018: 43).

2000'li yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu politikasında güvenlik boyutu ön plana çıkmış; ortaya çıkan sorunlarda Batı'yı yanında görememesi, Türkiye'yi genelde dış politikasını özelde ise Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye sevk etmiştir (Şahin, 2010: 14). Türkiye'nin Arap Baharı'nın etkili olduğu 2010'lu yıllara kadar Suriye ile güven sorununu çözmeye çalışması ve akabinde İran, Suriye, Irak ile ikili ilişkilerini düzeltmesi önemlidir. Bu sayede Türkiye, Ortadoğu sorunlarında yapıcı tavrını ortaya koymuştur. Bu durum ekonomik ve siyasi alanda kendisini gösterebilmiş, bölge devletleriyle ticari ilişkiler güçlenmiştir (Şahin, 2010: 17). Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin iyi olması, bölge devletlerinde Türkiye'ye yönelik bakışımı olumlu kılmıştır. Böylece dış siyasette güvenlik kaygılarından ziyade bölge devletleriyle

birçok alanda işbirliği içinde olunmuştur (Kaygusuz, 2013: 415). Türk dış politikası yumuşak güç gibi birtakım ilkeler üzerinden yeniden inşa edilmiş ve küresel siyasette aktif politikalar sergilenmiştir (Turan ve Karanfil, 2017: 18).

5. ARAP BAHARI SONRASINDA ORTADOĞU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

5.1. Arap Baharı

Arap Baharı, Tunus'ta başlayan ve kısa sürede bir çok ülkeye yayılan halk ayaklanmaları ve sosyal patlamalardır. Arap Baharı bir dekolonizasyon süreci olarak da görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Ortadoğu'da kurulmuş olan düzen, pek fazla değişiklik göstermeden bugüne dek gelmiştir. Ancak Arap Baharı ciddi bir değişim dinamiği olarak ortaya çıkmıştır. Batı kontrolündeki küresel düzenin Arap Baharı'nın başarılı olmasını istemediği ve söz konusu ülkelerde yönetime karşı oluşan muhalif sürecitersine çevirmeye çabaladıkları savunulmaktadır (Al Jazeera, 2014).

Arap Baharı'nın bu coğrafyada yaşanmasının altında, başta ekonomik nedenler olmak üzere siyasi ve sosyo-kültürel sebepler yatmaktadır. Bu sebepler muhalif toplulukları ortaya çıkarmıştır. 2010 yılının sonlarında Tunus'ta kendini ateşe veren Muhammed Buazizi, tüm dünyayı ekileyecek bir başkaldırı dalgasının fitilini ateşlemiştir. Tunus'ta bireysel sivil protestoyla başlayan olaylar sırasıyla Mısır, Libya ve ardından Suriye'de her geçen gün şiddetini arttırmış ve kanlı bir mecraya evrilerek tüm Arap dünyasını etkilemiştir. Arap Baharı'nın Arap dünyasında yaşanan diğer ayaklanmalardan farklı olmasının bir nedeni de Ortadoğu jeopolitiğini büyük ölçüde değiştirecek kadar geniş çaplı oluşudur (Kutlay ve Dinçer, 2011: 100).

Arap Baharı kısa sürede Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetimin el değiştirmesine yol açmıştır. Suriye'de ise, Esad rejiminin yönetimi bırakmaması ve ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırmaya çalışılması ile karşı karşıya kalmıştır (Kıran, 2014: 103). Tunus ve Mısır, akabinde Libya ve Yemen'de iktidarlar görevi bırakmak zorunda bırakmış olsa da henüz nihai sonuca varılamamıştır (İnanç, 2012: 490).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında yaşanan ve ilk olarak 2010 yılında Tunus'ta başlamış olan bu gösteriler ve protestolar için "Arap Baharı", "Arap Uyanışı", "Arap

Ayaklanması” gibi adlandırmalar yapılmıştır (Karaatlı, 2015: 224). Olaylar ilk olarak “Arap İsyanı” olarak adlandırılmış fakat bölgede daha önce birçok isyanın yaşanmasından ve isyanların bu denli uzun süreli olmamasından dolayı bu tanımlama kısa sürede terk edilmiştir (Kor, 2014: 7). İlerleyen zamanlarda olayların Tunus’ta başlaması ve yalnızca bu ülkede yaşanacağını düşünülmesinden hareketle “Yasemin Devrimi” denilmiştir (Laçiner ve Akıncı, 2011: 106). İletişim araçlarının etkin ve yaygın kullanımı değişim istekleri üzerinde domino etkisi oluşturarak olayların diğer ülkelere sıçramasına neden olmuştur. Yaşanan süreç bu yönüyle “Sosyal Medya Devrimi” olarak da adlandırılmıştır (Orhan, 2013: 21).

Batılı devletler, ilk aşamada sürece olumlu yaklaşımları ve bahar kelimesinin canlanma, umut gibi pozitif anlamlara gelmesi nedeniyle süreci “Arap Baharı” olarak nitelendirmişlerdir. Aralık 2010’da başlayan halk hareketlerini Arap Baharı olarak ifade eden ilk isim, Foreign Policy dergisinin yazarı Marc Lynch olmuştur. Bu adlandırma zaman içerisinde yayılmış ve coğrafyada gerçekleşen tüm ayaklanmalar “Arap Baharı” diye anılmıştır. Tunus’ta yaşanan halk hareketi, sınırlarını aşır tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini etkisi altına alarak bölgenin kaderini değiştirmiş ve Arap Baharı olarak adlandırılacak değişim dalgasını başlatmıştır (Koçak, 2012: 25). Sonuç itibarıyla üzerinden dokuz yıl geçmesine rağmen Arap dünyasının elinde Arap Baharı’ndan geriye kaos, katliam ve savaştan başka bir şey kalmadığı savunulmaktadır.

5.2 Arap Baharını Oluşturan Etmenler

Tunus’ta başlayan protestolar, akabinde Mısır ve diğer devletlere yayılmıştır. Arap Baharı’nın etkilediği devletlerde ayaklanmaların başlama nedenleri farklı olsa da, birçok araştırmacı bu ayaklanmaların ortak nedenlerinin olduğunu ifade etmiştir. 2010 yılı Aralık ayında başlayarak Tunus, Mısır ve Libya’da iktidarların değişmesine sebep olan, aynı zamanda Suriye, Yemen ve Bahreyn’i de etkisi altına alan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketinin nedenleri; genç nüfusta artış yaşanması, yönetimi ele geçiren kadrolar eliyle kurumsal idarenin yolsuzluk ve rüşvetle işleyen bir mekanizma haline dönüşmesi, demokrasinin olmaması, dışa bağımlı hale gelmesi ve küreselleşmenin etkisi olarak sıralanmıştır (Şahin, 2011: 86-88).

Gün ve Koçak (2012), ayaklanmaları şeffaflık ve hesap verebilirliğin olmaması, keyfi güvenlik tedbirleri, yaygın yolsuzluk, kamu varlıklarının yönetime ve yakın

çevreye çıkar sağlayacak şekilde özelleştirilmesi, halkın aşağılanması ve gelir dağılımında eşitsizlik gibi olumsuz koşullara bağlamıştır (Gün ve Koçak, 2012: 7-21).

Öztürkler'e (2011) göre adı geçen ülkelerde Arap Baharı'nın yaşanmasının ortak üç temel nedeni kayırmacılık, yolsuzluk ve eşitsizliktir. Bununla birlikte kentli yoksulların gıda fiyatlarında artış yaşanması neticesinde ortaya çıkan hayat pahalılığından, kırsal kesimdeki yoksulların ise topraksızlıktan ve gelirlerinin düşük olmasından şikayetçi olduğunu savunmaktadır (Öztürkler, 2011: 27). Kor'a göre ise yaşananların nedenleri onur, ekmek ve adalettir (Kor, 2014: 10). Arı, halkın yönetimde söz sahibi olamaması ve babadan oğula geçen bir yönetim sistemi olmasının Arap Baharı'nın yaşanması için yeterli nedenler olduğunu söylemiştir (Arı, 2008: 365).

5.2.1 Tarihsel Nedenler

Ortadoğu coğrafyasında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ciddi kırılmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bilhassa Soğuk Savaş döneminde bölge, Rusya ile ABD'nin etkisi altında kalmıştır. İsrail Devleti'nin kurulması, bölge ülkeleri için başlı başına kalıcı bir problem oluşturmuştur. ABD'nin 1957 yılında ortaya koyduğu Eisenhower Doktrini, Ortadoğu bölgesini komünizm tehlikesinden uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Mısır'ın 1967'de İsrail'e karşı yaşadığı mağlubiyet, Mısır'a bölgede itibar ve güç kaybettirmiştir. 70'li yıllarda petrol fiyatlarında artış yaşanması, Arapların bölgede göreceli olarak söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bunun en somut örneği, İsrail'e yardımda bulunan devletlere Arap ülkelerinin uyguladığı petrol ambargosudur (Bingöl, 2013: 27-29).

İran, 1979 yılında İslam devrimini gerçekleştirmiştir. İran, ABD'yi düşman olarak nitelendirmiş ve ABD ile işbirliği yapan Körfez ülkelerine korku salmıştır. Bu durum, İran'ın Ortadoğu coğrafyasında en büyük tehdit olarak görülmesine sebep olmuştur. Bu arada ABD, yaşanan gelişmeler karşısında siyasal islamı önlemek adına Irak'ı İran'a karşı kalkan yapmıştır.

Irak'ın Kuveyt'e gerçekleştirdiği saldırı ile birlikte, Arap dünyasında ilk defa bu kadar çok önem arz eden bir tarafgirlik durumu yaşanmıştır. ABD bu savaşlarla coğrafyaya daha fazla müdahil olma imkânı elde etmiştir. Tüm bu gelişmeler bölgedeki istikrarsızlığı arttırmıştır.

5.2.2 Ekonomik Nedenler

Arap coğrafyasını protesto ve ayaklanmalara sürükleyen etkenlerden bir diğeri ekonomik problemlerdir. Arap Baharı'nın ana sebepleri arasında ekonomik başarısızlık gösterilmiştir. Bu başarısızlık, genel itibariyle işsizlik, enflasyon, verimsiz kaynak kullanımı, yolsuzluğun ve gıda fiyatlarının artışı gibi sorunlarla ortaya çıkmıştır. 2008'de küresel ekonomik kriz başlamıştır. Krizin etkisi ile devletler gelir kaybı yaşamıştır. Bölge devletlerinin krize hazırlıksız yakalanması, Körfez ülkelerini dahi olumsuz etkilemiştir. Bu paralelde bölgede temel gıda fiyatları artmış ve sübvansiyon azalmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu devletleri doğal kaynaklar bakımından zengin olmalarına rağmen buradan elde edilen gelirler belli bir kesim arasında paylaştırılmış, halkın ihtiyaçları ve talepleri dikkate alınmamıştır (Gökçer ve Çınar, 2015: 55).

Kılıç'a göre Arap Baharı'nın arka planında ekonomik sıkıntılar ve halkın demokrasi isteği yatmaktadır. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk, yolsuzluk ve kayırmacılık gibi problemler bu sürecin en önemli nedenleri arasındadır (Kılıç, 2012: 18).

Bölge devletlerinin sanayileşme, sağlık vb. alanlarda yatırımlara önem vermeyerek ülke gelirinden vatandaşlarının istifadesini sağlayamaması, milli ekonomi politikalarının olmaması halkın ekonomik sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda işsizlik, ağır ekonomik yaşam koşulları ve gelir adaletsizliği baş göstermiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın baskılarıyla Tunus, Suriye ve Mısır ekonomik olarak halkın yaşam standardını aşağıya çekmiştir. Vergiler artmış, kamu harcamaları kısılmış ve istihdam daralmıştır. Bu durum da, yaşam şartlarının ağırlaşmasına neden olmuştur.

Kışlakçı'ya (2013) göre, Mısır toplumu yıllardır tehlike arz eden bir ekonomik zorluğun içinde yer almaktadır. 1991'de kamu kurumlarını özelleştirerek üretim sektöründen uzak durma eğiliminde bulunmuş ve bunun sonucunda Mısır hükümeti, teslimiyetçi bir anlayışla ekonomisini yabancı yatırımlara açmak durumunda kalmıştır. Bu durum Mısır'da yaşamı iktidar çevresinden uzaklaştırmış ve geniş kesim için de cehenneme dönmüştür (Kışlakçı, 2013: 110).

Tunus ekonomisi; iktisadi büyüme, satın alma gücü ve teknoloji açısından zayıf bir ekonomidir. Tunus'ta kalkınma projeleri için ayrılan bütçenin az olması işsizliği

arttırmıştır. Mevcut kısıtlı iş imkânlarında da adam kayırmacılık yapılması, özellikle üniversite öğrencilerinin tepkilerini arttırmıştır. Tunus halkı, işletmelerin iktidara yakın grupların tekelinde bulunmasından son derece rahatsız olmuştur (Kışlakçı, 2013, 108-109).

Sonuç olarak; ekonomik başarısızlığın yanında bölge devletlerinin gelirinin az olması, işsizlik sorunu, gelir dağılımında eşitsizlik, rüşvet olaylarının yaşanması ve teknolojide geri kalma gibi olumsuzluklar bölge ülkelerinin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemiş ve Arap Baharı'nın yaşanmasında önemli rol oynamıştır.

5.2.3 Siyasi-Yönetmel Nedenler

Arap Baharı'ndan önce Ortadoğu ülkelerinin çoğunlukla demokratik anlayıştan uzak baskıcı yönetimler eli ile yönetilmekte olduğu savunulmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin yönetim sistemindeki bu sıkıntılar, beraberinde birçok olumsuzluğu da getirmektedir. Arap Baharı, coğrafyada mevcut yönetim sistemi içinde gelişmiş ve her geçen gün büyük bir sorun haline dönüşmüştür. Arap Baharı sürecinde halkın istekleri; iktidarda bulunan kişilerin görevden uzaklaşması ve adil yönetimin sağlanması, yöneticilerin siyasi meşruiyetlerini uluslararası düzenden değil kendi halkının desteğinden alması, devletin aile şirketi gibi yönetilmesinden vazgeçilip demokratikleşme yolunda adım atılması yönünde olmuştur. Bu talepler Arap Baharı'nın siyasi etmenlerini açıkça göz önüne sermektedir (Akgün, 2011: 5).

Pekşen'e göre protesto ve ayaklanmaların başlamasından önce bölge devletlerinin çoğu otoriter yönetim sistemine sahipti ve küreselleşme sürecinin otoriter yönetim sisteminin zayıflamasına yol açtığı bilinen bir gerçektir. Süreç, Arap halkının kendi yöneticilerini sorgulamasını sağlamıştır. Ancak yöneticiler mutlak egemenlik tesisinde ısrarcı olmuştur. Toplumun hak ve özgürlük istekleri arka plana atılmıştır (Pekşen, 2011).

Sonuç olarak Arap Baharı'nın siyasi nedenlerini; verilen vaatler ile yapılanlar arasında uçurumların bulunması, liderlerin başkent ve yakın çevresini önemserken bazı bölgeleri görmezden gelmesi, iş adamları siyasette etkin olurken toplumun geniş kesiminin söz sahibi olamaması, kayırmacılık, rüşvetin yaygınlaşması ve otoriter rejimler ve uygulanan baskılar şeklinde özetlemek mümkündür. Ayrıca gerçekleşen seçimlerin adil olmaması, güvenilirlik ve şeffaflıktan uzak oluşu temel sebepler arasında değerlendirilmiştir.

5.2.4. Sosyo-kültürel Nedenler

Arap Baharı toplumsal bir hareket olup yapılan sosyokültürel değerlendirmelerde sebepleri; işsizlik, yoksulluk, sosyal adaletin sağlanamaması, toplumsal haksızlık, temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakma, rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlaşması olarak tespit edilmiştir. Arap ülkelerinde nüfusun yarısı gençlerden oluşmaktadır. Genç nüfus, Arap Baharı'nın sosyal nedenlerini oluşturan sorunların birçoğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sosyal nedenlerin başında ise işsizlik gelmektedir (Pekşen, 2011).

Bunun yanı sıra üniversite mezunu gençlerin beklentileri ile mevcut ekonomik ve sosyal şartların farklı olması, hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmuştur. Sonuçta bu sorunlarla karşı karşıya kalan eğitilmiş genç nüfus, insanları bilinçlendirmiş ve sosyal ağlar vasıtasıyla toplumun bilgilenmesini sağlamıştır.

Sosyal nedenlerden bir başkası da yoksulluktur. Toplumun büyük bir kesiminin yoksulluğa terk edilmesi isyanların çıkmasına neden olmuştur. Yoksulluğun giderek artan bir hızda çoğalması toplumu rahatsız etmeye başlamıştır. Rahatsızlığını dile getirmeye çalışan halkın harekete geçmesini sağlayacak mekanizmalar engellendiğinden, isyan ve protesto gösterileri yaşanmıştır.

Aydın'a göre Arap Baharı'nın sosyal nedenlerinden bir diğeri, sosyal adaletin sağlanamamasıdır. Arap devletlerinde genel itibari ile yönetim ve yakın çevresi zenginlik içinde yaşarken, halkın yoksulluk içinde yaşamaya terk edilmesi yönetimin eleştirilmesine neden olmuştur. Yönetimde yozlaşma yaşanmış ve kamu ahlâkı ortadan kalkmıştır (Aydın, 2014: 64).

Arap toplumu temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Halkın yaşam şartları iktidarlar eliyle sınırlandırılmıştır. Bunun bir sonucu olarak zorlu şartlarda yaşam sürmek durumunda bırakılan Arap toplumu, halk hareketlerini başlatmıştır (Ayhan, 2012: 17).

5.3 Arap Baharı Sürecinin Etkilediği Ülkelerde Yaşanan Gelişmeler

5.3.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci

Arap Baharı hareketinin ilk ayağı, 26 yaşındaki Buazizi'nin 17 Aralık 2010 tarihinde kendini yakmasıyla Tunus'ta başlamıştır. Bu trajik olay üzerine Tunus halkı ayaklanarak protestolar gerçekleştirmiştir. Tunus'ta halk hareketi, Devlet Başkanı Zeynel Abidin'in ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanmıştır (Ulutaş ve Torlak, 2011: 7).

Protesto gösterilerinin ilk başladığı zamanlarda, yaşanan toplumsal muhalif hareketin hükümeti devirebileceği tahmin edilememiştir. Bu halk hareketinin daha iyi anlaşılması için, 1956 sonrası dönemde ülkede oluşmaya başlayan iktidar karşıtı toplumsal ve siyasal muhalefet hareketinin tarihsel ve ideolojik arka planına bakılması gerekmektedir (Ayhan, 2012: 61-62).

İktidar karşıtı toplumsal muhalefet, Burgiba döneminden itibaren başlamıştır. Burgiba'nın ilk yıllarında ortaya çıkan toplumsal muhalefet hareketi Arap milliyetçiliği ve kabilecilik, 1970'lerde ise sol ve İslami muhalefet tandanslı olmuştur. Gerçi Arap Baharı yaşanmadan önce ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunu, toplum tarafından küçük ölçekli protestolar ile eleştirilmekteydi. Buna en çarpıcı örnek, 1970'lere damgasını vuran genel grevlerdir. Bu dönemde sendikalarca, çalışan ücretlerinde iyileştirmeler yapılması için hükümete karşı baskılar arttırılmıştır. Devletin ekonomi politikalarına karşı zaman zaman küçük protestolar gerçekleştirilmiştir (Koçak, 2012).

1984'te tarım üreticilerine destek vermek amacıyla temel hammadde ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesi, doğrudan ekmek fiyatlarına yansımıştır. Neticede, Ekmek İsyanı adı verilen protesto hareketleri yaşanmıştır. Bir diğer isyan, 2008'de yaşanan Gafsa isyanıdır. Bu protesto hareketi diğerlerinden farklı olarak haftalarca sürmüş ve ülke geneline yayılmıştır. Hükümet protestoları şiddet kullanarak bastırılmış ve en az 200 protestocu mahkûm edilmiştir.

Yavuz ve Erdurmaz'a göre Tunus'ta genç nüfusun artması, eğitimin yaygınlaşması ve üretimin çeşitlenmesi, sosyo-ekonomik yapıda yaşanan değişimi göstermektedir. Bu alanda yaşanan değişim, toplumsal muhalefetin artmasında rol oynayan önemli bir unsur olmuştur. Genç nüfus ülke nüfusunun %60'ından fazlasını oluşturmaktadır

ve bu genç nüfusun yarıdan fazlası 20 yaş ve altındadır. İşsizlik oranı %13 iken bu oran genç nüfusta %30'lara kadar çıkmıştır. Bu veriler, eğitilmiş genç sayısının fazla olduğunu ancak istihdam imkânı bulmakta güçlük yaşadığını göstermektedir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 15-19).

Tunuslu Muhammed Bouzazi, ailesinin geçimi sağlamak için üniversite öğrenimini yarıda bırakıp seyyar satıcılık yapmaya başlamış ve polis tarafından baskı ve aşağılanmalara maruz kalmıştır. Bu duruma daha fazla dayanamayıp kendini yakarak bireysel bir protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Bouzazi'nin ölümünün ardından protestoların ve eylemlere destek verenlerin sayısının artması ile bu bireysel eylem, kolektif bir isyan hareketine dönüşmüştür. Bu eylemlerin önü alınamayınca Zeynel Abidin protestocuların temel istekleri olan ekonomik iyileşme taleplerini yerine getireceğine ve kısa zamanda 50 bin üniversiteli gence iş olanağı sağlayacağına söz vermiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 18-19). Ancak verilen sözlere karşın olayların her geçen gün artması üzerine, bir sonraki seçimlerde aday olmayacağını dile getirmiştir. Buna rağmen protestoların hızı kesilmemiş bilakis artarak devam etmiştir. Olaylara müdahalede yetersiz kalınması üzerine, Zeynel Abidin protestoları bastırmak için orduyu göreve çağırmak zorunda kalmıştır. Ancak ordu, halka ateş açmayı kabul etmemiştir. Dolayısıyla protesto gösterileri bastırılmamıştır.

Hükümetin ayaklanmaları bastırmak için aldığı her türlü tedbir ve geliştirdiği politikalara rağmen protestolar; sendikalar, genç blog yazarları, gazeteciler, profesyonel birlikler, uydu TV kanalları, Facebook ve Twitter gibi sosyal medya aracılığı ile daha da genişlemiştir. Tunus'ta halk hareketlerini işsizlik, yolsuzluk, yaşam koşullarının kötü olması, yoksulluk, ekonomik eşitsizlik ve siyasi yozlaşma tetiklemiştir. Muhammed Buazizi'nin maddi sorunlar nedeniyle kendini yakarak hayatını kaybetmesiyle halk, bu elim olayın motivasyonu ile durumu protesto etmek için sokağa dökülmüştür. Bunun neticesinde 23 yıllık Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali görevini bırakıp 14 Ocak 2011'de ülkesini terk ederek Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Yaklaşık 300 kişi bu protestolarda hayatını kaybetmiştir. Tunus Başbakanı Gannuşi'de istifaya zorlanmıştır. Böylece Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır. Ülke 2011 yılının Ekim ayında ilk özgür ulusal seçimlerini gerçekleştirmiştir. Seçim sonucunda İslami Nahda Partisi %40 oranla en çok oyu alan parti olmuştur (Ulutaş ve Torlak, 2011: 14). Zeynel Abidin döneminden sonra yeniden Laiklik-İslamcılık tartışmaları gündeme gelmiş ve sol eğilimli partinin lideri öldürülmüştür (Malsin,

2015). Tunus'ta devrim sonrası süreçte geline nokta siyasi istikrarsızlık ve politik kutuplaşma derinleşmiştir (Birdal, 2016).

5.3.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci

Mısır, tarihi ve coğrafi konumu ile Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinin başında gelmektedir. Yaklaşık 80 milyon nüfusu ile Ortadoğu'nun en kalabalık devletlerindedir. Mısır nüfus büyüklüğünün yanı sıra, jeopolitik konumu ile en önemli Arap devletlerinden biridir. Asya ile Afrika arasında geçiş noktasıdır. Aynı zamanda Akdeniz'den Kızıl Deniz'e ve oradan da Hint Okyanusu'na Süveyş Kanalı ile stratejik bir geçiş noktasıdır (Diriöz, 2012: 84).

Mısır'ın yönetim şekli, görünüşte çok partili demokratik bir sistemdir. Ancak bu sistemden çok uzak bir siyasi yapıya sahip olmuştur. 1981 yılında iktidara gelen Hüsnü Mübarek, Mısır'ı 30 yıl yönetmiştir. Bu süreçte demokrasi adına hiçbir adım atılmamış ve ekonomik açıdan büyük sorunlar yaşanmıştır. Mısır'da Arap Baharı yaşanmadan önce halk, yoksulluktan yana zaten çok şikâyetçiydi. Buna karşın, Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve onun yakın çevresi zenginlik içerisinde yaşamıştır. Tunus'ta iktidara karşı başlayan ayaklanmaların sonuç vermesi Mısır halkına umut olmuştur. Halk, reform talebinde bulunmuş ve ayaklanmaya başlamıştır. Mübarek'in yönetimi terk etmesi için isyanlar başlatılmıştır. Mısır yönetiminin yeniden şekillenmesini isteyen ABD'de, Ortadoğu devletlerindeki otoriter yönetimlerin yerini yeni aktörlerin alması için muhalif gruplara destek vermiştir (Orsam, 2012: 59).

Tunus'ta başlayan protesto eylemleri, Mısır'da 2010 yılında gerçekleştirilen Şura ve Halk Meclisi seçimleri öncesinde yaşanan boykot girişimlerini tekrar hareketlendirmiştir. Mübarek'in seçimlere müdahale edeceğini öne süren toplumun çeşitli kesimleri, seçim öncesi gösteriler yapmıştır. 6 Nisan Hareketi tarafından Şura Meclisi önünde düzenlenen gösteride yüze yakın gösterici gözaltına alınmıştır. Mübarek yönetimi gösteri yapılmasını yasaklamış, televizyon yayınlarını kontrol altına almış, haberleşmeye sınırlamalar getirmiştir. Böylelikle muhalifler arasındaki koordinasyonun ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.

Mısır'da 6 Nisan Hareketi'nin dışında protesto eylemlerinde bulunan bir diğer gençlik hareketi de "Hepimiz Halid Said'iz" hareketidir. Muhalif kesimler internet üzerinden sosyal paylaşım sitelerinde örgütlenerek, yaşanan baskı ve işkenceleri

deşifre etmiştir. Rejim karşıtları insan hakları ihlallerine, polisin ölümle sonuçlanan aşırı güç kullanımına dikkat çekmek için sokağa dökülmüştür. Halid Said Hareketi, Halid Said gibi şiddete maruz kalmış tüm Mısırlıların sesini duyurmaya çalışmıştır.

Mübarek yönetiminin muhalif grupları seçim dışına iten uygulamaları, adaylar üzerindeki baskısı, antidemokratik yönetim anlayışı, baskı, işkence, yolsuzluk, gelir adaletsizliği, İsrail ve ABD'ye bağımlı dış politika uygulamaları muhalifleri sokağa dökmüş ve Arap Baharı öncesinde Mısır'da eylemler yapılmaya başlanmıştır.

Mısır'da yaşanan protesto eylemleri, Tunus'ta yaşanan gelişmelerin Ortadoğu'da yarattığı domino etkisi ile halk hareketlerine dönüşmüş ve bölgenin kilit ülkesi olan Mısır'da da Arap Baharı kısa bir sürede kendisini göstermiştir. Daha 2010 seçiminin gerginliğini üzerinden atamamış olan halk, 25 Ocak'ta Mübarek rejiminin devrilmesi için kitlesel ve etkili bir biçimde sokaklara çıkmıştır.

Mübarek karşıtı toplumsal muhalif hareketlerin siyasi alanda önemli destekçileri olmuştur. Bunlar arasında en örgütlü ve en fazla destek gören partinin Müslüman Kardeşler olduğunu ifade etmek gerekir. Muhalifler protesto eylemleri için Tahrir Meydanı'nı seçmiş ve burayı uzun süren protesto gösterilerinin merkezi yapmıştır. Müslüman Kardeşler, 28 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda yapılacak gösteriye destek vereceğini açıklamıştır. Mübarek yönetimi protesto eylemlerini durdurmak için güvenlik güçlerini Tahrir Meydanı'na göndermiş, protestocularla güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır.

Gerçekleştirilen protesto eylemlerine en büyük iç desteği veren, eski Atom Enerjisi Kurulu Başkanı Muhammed el Baradei olmuştur. Baradei, Mısır'a gelip Tahrir'de protestocuları ziyaret ederek destek vermiş ve yaşananların Tunus'ta yaşananlarla bir tutulması gerektiğini söylemiştir. Baradei'in Mısır'da yaşanan bu eylemlerde ön planda olması, halkın gözünde onun Mübarek sonrası Mısır'ın yeni lideri olarak görülmesine yol açmıştır. Baradei, Müslüman Kardeşler tarafından da destek görmüştür (Al Jazeera, 2014).

Bu süreçte tarihsel geçmişi olan Müslüman Kardeşler ve Muhammed el-Baradei'in yanı sıra, teknolojiyi çok iyi kullanan ve gençlerden oluşan yeni bir muhalefet grubu da oluşmuştur. Geleneksel medya olarak tanımlanan televizyon ve radyodan ziyade yeni medya olarak adlandırılan Twitter ve Facebook gibi sosyal ağlar bu ayaklanmada önemli rol oynamıştır. Hatta Tunus ve Mısır devrimleri "Twitter ve

Facebook Devrimleri” olarak da tanımlanmıştır. Yaşanan eylemler, bu sosyal ağlar aracılığıyla tüm dünyaya duyurulmuştur (Aktaş, 2012).

Mübarek yönetimi olayların önüne geçebilmek için protestocuların örgütlenme ve haberleşme alanı olan sosyal medyaya erişimi engellemiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 28 Ocak’taki büyük gösteriye engel olunamamıştır. Bu gösteride yaşanan çatışmalarda çok sayıda kişi yaralanmıştır. Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, olayların yatışmayacağını fark ederek hükümeti görevden aldığını ve reforma gideceğini açıklamıştır. Bununla birlikte yeni seçimlerde aday olmayacağını ve oğlunun da seçimlere katılmayacağını belirtmiştir. Ancak halk, bu açıklamaları yeterli bulmayarak hemen istifa etmesini istemiştir. Devam eden eylemler sonucunda Mübarek 11 Şubat 2011 tarihinde görevi bırakarak yönetimi orduya devretmek zorunda kalmıştır.

Mısır’ın geleceğini belirleyen aslında ABD olmuştur. Tüm yaşananlar, Ortadoğu’nun kendi çıkarlarına uygun yeni bir bölgesel strateji çerçevesinde yönetilmesini sağlamak üzere ABD’nin, Arap Baharı’nı kendi lehine çevirmek istemesinden kaynaklanmıştır. Yeni aktörlerin rol alması gerektiğini düşünen ABD, Mübarek yönetimine verdiği desteği çekerek muhalif grupların yanında duruş sergilemiştir. Bunun sonucunda Mübarek dönemi kısa sürede sona ermiştir. 2012 yılının Haziran ayında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Müslüman Kardeşler’in adayı Muhammed Mursi kazanmış ve Mısır’ın ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur. Büyük umutlarla başlayan bu değişim hareketi maalesef ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı’na darbe yapılması ile son bulmuştur. Bu seçim Mısır için tarihi bir fırsatken, Mursi yönetimi 3 Temmuz 2013’te Genelkurmay Başkanı Sisi tarafından yapılan askeri darbeye iktidardan indirilmiştir (Seta, 2016). Askeri darbe ile sonlandırılan bu süreçte Mursi ve Müslüman Kardeşler yöneticilerine önce seyahat yasağı, ardından da müebbet hapis ve idam cezaları verilmiştir (Al Jazeera, 2015).

5.3.3. Libya’da Arap Baharı Süreci

Libya, Kral Seyyid İdris önderliğinde 1951 yılında bağımsızlığını kazandığında federal yapıya sahip ve anayasal monarşi ile yönetilen bir krallıktı. Muammer Kaddafi, 27 yaşında genç bir subayken 1 Eylül 1969 tarihinde yaptığı darbe ile Libya’nın yeni lideri olmuştur (Ceviz, 2011: 88-89).

Libya'da Kaddafi dönemi ile ilgili ele alınması gereken öncelikle önemli iki husus vardır. Bunlardan ilki, yeni rejimin ideolojisinin olan Zawara Beyanı'dır. İkincisi ise bu yeni ideolojinin kesinleştirilmiş tanımını ortaya koyan ve uygulama yöntemlerini belirleyen Yeşil Kitap'tır. Kaddafi yönetimi ele geçirdikten sonra; Üçüncü Evrensel Teori olarak adlandırdığı, İslamiyet ve Sosyalizmin sentezi sayılabilecek ve temelinde hayranı olduğu Arap milliyetçiliği yatan bir ideolojiyi benimsemiştir. Hedeflediği planı uygularken ilk olarak hukuk sistemini askıya almış ve şeriat hukukunu uygulamaya başlamıştır. Bu ideolojik yaklaşım, Libya dış politikasının şekillenmesinde de rol oynamıştır. Darbe sonrası süreçte eğitim, sağlık gibi sosyal alanlarda iyileşmeler sağlanmıştır. Askeri darbe, sosyoekonomik gelişmeler sayesinde halkın rızasını alan bir darbe haline gelmiştir. Ancak süreç türlü tezatlıkları da beraberinde getirmiştir. Kaddafi, Libya halkını krallık rejiminden kurtardığını vurgulamasına karşın, darbe sonrası siyasi parti kurulmasını yasaklamıştır. Tek parti sistemiyle sosyalist bir toplum ve devlet yönetimi kurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, kendi iktidarını güçlendirmek için tehdit olarak gördüğü yapıların tasfiyesine gitmiş ve bunu teminen bu yapıları sistemin dışında tutmuştur. Tasfiye sürecine ilk olarak askeri alanla başlamış olan Kaddafi, tüm çabasına karşın kısa vadede başarılı olamayacağını, 1975'te kendisine karşı yapılan darbe ile anlamıştır. Söz konusu darbe girişimi başarısız olmuş ve Kaddafi darbe girişiminde bulunan 22 kişiyi idam cezasına çarptırmıştır.

Kral İdris döneminde Libya'nın önemli politik hareketi olan öğrenci eylemleri, Kaddafi döneminde de kendisini göstermiş ve Bingazi Üniversitesi ile Trablus Üniversitesi'nde rejim karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösterilere anında müdahale eden Kaddafi yönetimi onlarca genci tutuklamıştır. Bu eylemler alınan tüm tedbirlere karşın uzun zaman devamlılığını sürdürdüğünden, Kaddafi bu hareketleri bitirmek için radikal kararlar almak zorunda kalmıştır. Tutuklanan öğrencilerden OmarDabbob ve Muhammed Suud, Bingazi Meydanı'nda asılmıştır. Diğer tutuklanan öğrencilere de müebbet cezası verilmiştir. Bu öğrencilerin arasından yurt dışına kaçabilenler, gittikleri ülkelerde rejim karşıtı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim Kaddafi sonrası dönemde Libya'ya geri dönüş yapan Ulusal Geçiş Konseyinde Ekonomi Bakanlığı yapan Ali Tarhuni ve Geçiş Konseyi sözcüsü Mahmut Şaman'ın Bingazi'deki öğrenci eylemlerinde liderlik yapmış olmalarına dikkat çekmek gerekir.

Zaman içinde Kaddafi rejiminin sosyalist bir model üzerinden toplumu şekillendirdiği yönünde algı oluşmuş ve muhalif gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonuç itibariyle Kaddafi ile İslamcılar arasındaki ilişkiler bozulmuş, Kaddafi İslamcı kesimleri yönetimin sosyalist ekonomi politikalarına karışmamaları için açık bir şekilde uyarmıştır. Kaddafi bu yaklaşımıyla İslamcı kesimin, öğrenci hareketlerine katıldıkları için sürgün olan gençlerin, siyasal yapının dışında kalan kabilelerin ve insan haklarını savunan kesimlerin tepkisini almıştır. Tüm bunlar, Libya'da 2011 yılından önce de çeşitli nedenlerle oldukça güçlü, rejim karşıtı bir toplumsal tabanın olduğunu göstermektedir.

Kaddafi, bölgedeki Arap ülkelerinden farklı olarak Batı ile iyi ilişkiler kurmamış ve kendi ekonomik sistemini oluşturmaya çalışmıştır. Yürüttüğü bu politikalar yüzünden ambargoya maruz bırakılmıştır. Muhaliflere uyguladığı baskıcı politikalar uluslararası alanda Kaddafi'yi zor duruma düşürmüştür. Batılı devletlere karşı sergilediği duruş nedeniyle Libya, teröre destek veren ülke olarak dünya kamuoyuna lanse edilmiştir. Kaddafi bu yaşananlar karşısında Arap ülkeleriyle birleşme yoluna gitmiş ve Arap Birliği'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

Libya devriminin ateşini yakan olay; rejim karşıtı olan, 1996'da hapishane baskınında öldürülen ve 1.200 tutuklunun da avukatlığını yapan Fethi Terbil'in tutuklanmasıdır. Serbest bırakılması için Bingazi Polis Merkezi önünde başlayan gösteriler, güvenlik güçlerinin göstericilere sert müdahale etmesi sonucu daha da genişlemiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 93).

Arap Baharı, Tunus ve Mısır'dan sonra Şubat 2011'de Libya'da etkisini göstermiştir. Libya'da halk hareketleri Bingazi'de başlamıştır. Ayaklanmalar hızla diğer illere yayılmıştır. Kaddafi yanlısı ve karşıtları karşı karşıya gelmiş, karşılıklı gösteriler yapmıştır. Bu gösteriler birçok kişinin hayatına mâl olmuştur. Kaddafi'nin kendisine karşı başlayan ayaklanmaları bastırmak için sert önlemlere başvurması krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda rejim karşıtları 17 Şubat'ta Öfke Günü adını verdikleri gösterileri gerçekleştirmiştir. Bu gösteriler Kaddafi yönetiminin sonunu hazırlamıştır. Öfke Günü, o zamana kadar yapılan gösterilerin en şiddetlisi olmuştur.

Bingazi'de başlayan protesto gösterileri hızla yayılmış ve bu bölgede Kaddafi karşıtı bir Ulusal Konsey kurulmuştur. Bu konsey dünya genelinde destek görmüştür.

Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) tüm ülkeye yayılan muhalif halk hareketinin güçlenmesine ve düzenli bir organizasyona dönüşmesine olanak sağlamıştır (Kuşoğlu, 2012: 99-118). Libya’da yaşanan ayaklanmaların, Tunus ve Mısır’da yaşanan olaylara kıyasla daha kanlı sonuçları olmuştur.

Kaddafi’ye bağlı gçlerin halka karşı ağır silah ve aşırı gç kullanması, helikopterlerden ateş açılarak sivillerin hedef alınması zerine, Libya rejimine uluslararası kamuoyundan tepki gelmeye başlamıştır. Kaddafi karşıtlarına ilk büyük destek Fransa’dan gelmiştir. 22 Şubat’ta Muammer Kaddafi halkın karşısına çıkmış ve ülke dışına kaçtığı iddialarını yalanlamıştır. Trablus’ta olduğunu ve yönetim karşıtları ile mücadelesini sonuna kadar sürdüreceğini açıklamıştır. Bu konuşmasıyla dünyanın tüm dikkatini üzerine toplamıştır. Batı dünyası, Kaddafi’nin açıklamalarından sonra sürecin protestocular için daha kanlı olacağı dşuncesiyle konuyu BM’ye taşımıştır. Ancak Kaddafi, Batı’yı tehdit edercesine olası bir müdahalede Libya’nın Batı için ikinci bir Vietnam olacağını söylemiştir.

Kaddafi karşıtı gösterilerle başlayan ayaklanmalar bir süre sonra yerini iç savaşa bırakmıştır. Bu süreçte rejime bağlı gçler eliyle çok fazla sivil insan zarar grmştir. Yaşananlar uluslararası kamuoyunu harekete geçirmiştir. İnsan hakları ihlllerinin artması sebebiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya’yı uçuşa yasak bölge ilan etmiştir (Habertürk, 2011). Yaptırımlar sonuç vermeyince, koalisyon güçleri hava saldırısı yapma kararı almıştır. Operasyonu NATO başlatmış ve Kaddafi yönetimi teslim oluncaya kadar devam edeceğini duyurmuştur. 20 Ekim 2011 tarihinde Muammer Kaddafi, oğlu Mutasım ve Devrimci Kumanda Konseyi yesi Ebu Bekir Yunus Cabir ldrlmştir. Kaddafi’nin NATO müdahalesi ve iç savaş yoluyla devrilmesi, en az 50 bin insanın hayatına ml olmuştur (Diriöz, 2012: 67-68).

Kaddafi’nin devrilmesinde sonra Libya’da silahlı muhalif gruplar ve DEAŞ suç işlemeye devam etmiştir. Yönetim kontrol altına alınamamıştır. Mahkemeler kapatılmış, hkimler ve avukatlar saldırıya uğramıştır (Abuhasan, 2013: 52-53). Kaddafi’nin düşmesinden sonra bölgede güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Kaddafi sonrası dönemin inşasında çok önemli güvenlik, hukuk ve kamusal yönetim sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır.

5.3.4 Yemen’de Arap Baharı Süreci

Yemen, Afrika ve Asya kıtalarının kesişme noktasında, oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Hem tarihi ticaret güzergâhında hem de bölgesel etnik grupların buluşma noktasında yer almaktadır. Bu durum, kültürünün zenginleşmesinde avantaj sağlamaktadır. Bu nedenlerle tarihte “Mutlu Yemen” olarak adlandırılmıştır. Ancak 1960’lı yıllarda Nasır ve Kral taraftarları, 1970’lerde ulusalcılar ile komünistler ve 1980’li yıllarda güneydeki etnik gruplar arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle ülkede pek çok iç savaş yaşanmıştır. 1990 yılında Kuzey ve Güney Yemen birleşerek tek bir devlet olmuş ve Yemen Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır (Gün, 2012: 121-123). Ancak yaşanan yönetsel problemlerden dolayı hiçbir zaman gerçek manada bir ulus olamamıştır.

Ülkede 2000’li yıllardan beri kronik hale gelen protesto gösterileri, 2010 yılı sonunda diğer Arap devletlerinde yaşanan halk hareketleri ile meşruiyet kazanmıştır. Ülke nüfusunun tümüne yakınının silah bulundurmasına karşın Yemen’de muhalif halk hareketleri süreci diğer Arap devletlerine göre daha barışçıl geçmiştir (Kurşun, 2014).

Bu süreçte Yemen’de ilk halk hareketi 2011 yılının Ocak ayında Sanaa’nın El Tahrir Meydanı’nda özgürlük, adalet ve rejim değişikliği isteyen gençlerin toplanmasıyla başlamıştır. Gösteriler ülkede gençlerin geleceğine yönelik çalışmaların yapılmaması ve rejimin bütün ekonomik imkânları kendi tekelinde bulundurmasını protesto etmek amacıyla başlatılmıştır. Gençlik Hareketi adı altında protestolar gerçekleştirenler iş, eğitim, eşit hak, Salih’in istifa etmesi isteklerinde bulunmuşlardır (Gün, 2012: 128-129).

Ülkedeki protestolarda Yemenli Tevekkul Kerman dikkatleri toplamıştır. Yemen’deki halk hareketinin simgesi haline gelmiştir. Muhalif partilerin tutumu ise daha temkinli olmuştur. İlk etapta Başkan Salih’in görevi bırakmasından ziyade önemli reformlar yapılması gereğini dile getirmişlerdir. Muhalefet partileri bu şekilde davranarak rejimle direkt olarak karşı karşıya gelmemiştir. Ancak bu tutumları çok uzun sürmemiş ve onlar da Devlet Başkanı Salih’in görevi bırakması talebinde bulunmuşlardır.

Protestolar karşısında Yemen Devlet Başkanı Salih, ekonomik alanda birtakım önlemler almıştır. Devlet memurlarının ve ordu mensuplarının maaşlarını yükseltmiştir. Vergileri düşürmüş ve üniversite harcını kaldırmıştır. Üniversiteden yeni mezun olanlara iş imkânı sağlamak için projeler geliştirmiştir. Ancak Devlet başkanının almış olduğu ekonomik tedbirler işe yaramamış ve onu siyasi ödünler vermek zorunda bırakmıştır. Bunun üzerine gelecek seçimlerde kendisinin ve oğlunun seçimlere katılmayacağını açıklamıştır (Gün, 2012: 130).

Fakat protestolar şiddetini artırarak devam etmiştir. Salih de protestoculara karşılık vermeye başlamış ve kendi taraftarlarını sokağa dökmüştür. Polis gücünü kullanarak protestocuları vazgeçirmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Yaşanan olaylarda 52 kişi hayatını kaybetmiştir. Ardından Salih'e tepkiler daha da artmış ve 150 bin kişi, Sana'daki Değişim Meydanı'nda yürüyüş gerçekleştirmiştir. Protestoların önüne geçemeyen Salih, olağanüstü hâl ilan etmek zorunda kalmıştır. Ancak devlet içinde birçok birimde istifalar yaşanmıştır. Yemen'de yeni bir iç savaş çıkması ihtimali gittikçe artmıştır. Bu durum, Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) acil kararlar alması gerektiği noktasında Yemen'e öncelik vermesine neden olmuştur. KİK, Yemen Devlet Başkanına ailesinin, kendisinin ve danışmanlarının yargılanmayacağı garantisini verileceğini ve bir an önce görevi bırakması önerisinde bulunmuştur. Bu anlaşma teklifinde ayrıca anayasa değişikliğinden sonra yapılacak olan erken başkanlık seçiminin şartları da belirlenmiştir. Devlet Başkanı Salih bu anlaşmayı kendisine üç kez teklif edilmesine karşın imzalamamış ve reddetmiştir. En son reddettiğinde rejim kuvvetleri ile muhalif grup arasında çok şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlanmış ve rejim karşıtları Başkanlıktaki camiye bombalı saldırı düzenlemişlerdir. Söz konusu saldırıda Danışma Meclis Başkanı hayatını kaybetmiştir. Devlet Başkanı Salih ise ağır yaralanmıştır (Gün, 2012: 131).

Bu saldırının sonrasında Devlet Başkanı ve üst düzey yöneticiler tedavi amacıyla Yemen'i terk ederek Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Bu süreçte Devlet Başkanın oğlu ve hükümet yanlıları, hükümete karşı olanlarla çatışmalara devam etmiştir. Devlet Başkanı Salih tedavisi bittikten sonra tekrar Yemen'e dönmüştür. Uluslararası oluşumlar, devlet başkanının görevi bırakması için ona farklı öneriler sunmuştur (Ersoy, 2014: 242). Devlet Başkanı Salih, sunulan hiçbir öneriyi kabul etmemiştir. KİK, görevi bırakması için ona baskıda bulunmuştur. Daha fazla dayanamayan Salih görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Devlet Başkanı

Salih ve ailesi yargılanmayacaktır, zira Salih ancak bu şartlarda görevi bırakmayı kabul etmiştir. Ardından seçimlere gidilmiştir. Seçimi Mansur el- Hâdi kazanmış ve 27 Şubat 2012’de yemin ederek göreve başlamıştır (Aras, 2014: 90).

Arı’ya göre, bir süre sonra Cumhurbaşkanı Hâdi’nin ülke idaresinden hoşnut olmayan kesimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların en köklü olanı Husi Hareketi olmuştur. Husi Hareketi Ağustos 2014’te ülke çapında protestolar başlatmıştır. Gerçekleştirilen bu sivil itaatsizlik hareketleri sonucunda hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı ve başbakanın görevi bırakmasının ardından, Husiler 2015’te darbe yaparak parlamentoyu feshetmiştir (Arı, 2015: 6-8). Husi darbesi ve yönetiminden sonra Yemen’de siyasi kargaşalar hâlâ devam etmektedir.

5.3.5 Suriye’de Arap Baharı Süreci

17 Aralık 2010 tarihinde başlayan Arap Baharı, Tunus’ta başarı elde edince akabinde bu gösteriler Mısır, Libya, Yemen ve Suriye’ye sıçramıştır. Tunus’taki başarılı devrim sürecinden sonra 2011 Ocak’ta Mısır, Şubat’ta Libya ve Mart ayında Suriye’de başlayan halk hareketlerinin talepleri Tunus’taki değişim talepleriyle örtüşmektedir. Mısır’da Hüsnü Mübarek rejiminin yıkılması halkın umudunu daha da kuvvetlendirmiştir (Özcan, 2017). Bilindiği üzere Libya’da süreç oldukça kanlı geçmiş ve Kaddafi linç edilerek öldürülmüştür. Suriye’de de halk ayaklanmaları Libya’dakine benzer biçimde kanlı bir sürece dönüşmüş ve ülkede iç savaş çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Günümüze kadar süren iç savaş hâli, Suriye’de krizin derinleşmesine neden olmuştur (Devran ve Özcan, 2016: 36-39). Esad, yıllardır süren olağanüstü hâli kaldıracağını açıklamıştır. Dera’da tutuklu 15 genç serbest bırakılmış, istihdam alanları oluşturacağına dair projeler açıklanmıştır. Ancak halk, reformların göstermelik olduğunu fark etmiş ve tatmin olmamıştır. Halk protestolara devam devam edince, Esad protestoları şiddet kullanarak bastırmaya çalışmıştır. Protesto eylemleri hızla iç savaşa evrilmiştir. Ülkede yaşanan bu iç savaşın sonucunda 800 kişinin hayatını kaybettiği ve 10 bin kişinin de tutuklanığı veya kaybolduğu belirtilmiştir. İktidarını sürdürmek için tutuklulara genel af ilan etse de, sadece iki gün sonra Esad Humus’a saldırı düzenlemiştir.

Cumhurbaşkanı Esad, yeni parti kurulmasına yönelik seçim kanununu onaylamış ve 2012 yılında seçime gidileceğini açıklamıştır. Bu açıklamaların üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen Esad ve Baas rejimi taraftarları, 11 Temmuz 2011’de

Şam'da gösteri yapmışlar ve ABD ve Fransa Büyükelçiliklerini taşlamışlardır. Yaşanan olaylar üzerine ABD Dışişleri Bakanı Clinton hemen basın toplantısı düzenleyerek Suriye'yi, "Esad bizim açımızdan meşruiyetini kaybetmiştir." diyerek sert bir dille kınamış ve Suriye'de yaşayan ABD vatandaşlarına Suriye'yi terk etmelerini söylemiştir. ABD, Şam'da Büyükelçiliğine yapılan saldırı nedeniyle Suriye'den ayrıldıklarını ifade etmiştir. Benzer tepki KİK ülkeleri tarafından da gösterilmiştir. KİK ülkeleri, Suriye'de dökülen kanın durdurulması gerektiği ikazını yapmıştır. Bu süreçte Suriye'de mevcut yönetime destek verdiğini açıklayan tek devlet Rusya olmuştur. Rusya, Suriye'ye silah satışına devam edeceklerini dile getirmiş ve Dışişleri Bakanı bir haber ajansına yaptığı açıklamada, "Esad rejimine söz verdiği reformları hayata geçirmesi için zaman verilmesi gerektiğine inanıyoruz." diyerek Rusya'nın açık desteğini kamuoyu ile paylaşmıştır (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 163-219). Suriye'deki iç savaşa küresel aktörlerin de dahil olmasıyla sorun çözülemeyecek duruma gelmiştir. Suriye'de milyonlarca vatandaş mülteci konumuna düşmüştür. Türkiye, Suriyeli mültecilere kapısını açmış ve Suriye'nin isyanları bastırmak için uyguladığı sert müdahale nedeniyle rejim karşıtlarına destek veren bir politika yürütmüştür (Devran ve Özcan, 2016: 36-40).

Suriye'de Arap Baharı etkisi ile başlayan ayaklanmaların kitlesel isyana dönüşmesi rejimi oldukça zor durumda bırakmıştır. Coğrafyada siyasi dengelerin değişmesine neden olmuştur. Esad rejiminin muhalif grupların protesto hareketlerine şiddetle karşılık vermesi reform sürecini tersine çevirmiş ve Esad rejimini silahlı mücadeleye yöneltmiştir. Suriye'de iç savaşa dönüşen kriz, ülke sınırlarını aşan sonuçlara neden olmuştur. Rusya, Suriye krizinin gelecekte kendi güvenliğini etkilemesi ihtimalinden hareketle Esad rejimine destek vermiştir (Semin ve Sandıklı, 2012: 8-9).

Suriye'deki kriz, uluslararası boyut kazanan bir güvenlik sorunu hâle gelmiştir. Esad rejimine karşı olan grupların tek bir çatıda toplanamamış olması iç savaşın daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte iç savaşın uzun sürmesi, Suriye'de DEAŞ gibi terör örgütlerinin ortaya çıkmasına, etkinliklerinin artmasına ortam hazırlamıştır. Suriye'de yaşanan Arap Baharı süreci, bölgesel olmaktan ziyade küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Suriye'ye askeri müdahalede bulunulmasıyla ilgili olarak Rusya ve ABD yetkilileri, konunun tartışılması amacıyla Cenevre'de bir araya gelmiştir. Cenevre'deki bu toplantı sonucunda taraflarca, kimyasal silah kullanılması halinde Suriye'ye askeri

müdahalede bulunulması ve sürece bilfiil müdahil olunması yönünde uzlaşya varılmıştır (Orhan, 2013: 26).

Tunus, Mısır ve Libya'da halk ayaklanmaları devlet başkanlarının devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak Suriye'de, Esad'ın kriz yönetimindeki farklılığı nedeniyle henüz bir sonuca ulaşılammıştır (Ersoy, 2014: 249).

Mısır ve Tunus'ta ordu ve istihbarat birimleri iktidara karşı tutum sergilemekte iken, Suriye'de güvenlik yapılanması iktidar ve rejim yanlısı bir tutum sergilemiştir. Suriye ordusundan muhalefet tarafına geçen asker olmasına rağmen bu sayı az olmuş ve ordunun hiyerarşik yapısında ciddi kırılmalar gerçekleşmemiştir. Bunun yanı sıra İran ve Rusya'nın Suriye'ye destek olması, ayaklanmanın sonucunun diğer Arap devletlerinden farklı olmasını sağlamıştır. Rusya BMGK'de Suriye için alınan olumsuz kararlara karşı çıkmış ve Suriye üzerindeki uluslararası baskının artmasına engel olmuştur. Suriye'nin coğrafyadaki stratejik ortağı olan İran da askeri ve mali açıdan yardımda bulunarak Esad yönetiminin rahatlamasını sağlamıştır (Orsam, 2012).

Esad yönetimine karşı olanların ortak bir muhalefet bloğu oluşturamaması, Suriye'de Arap Baharı sürecinin uzamasına neden olmuştur. Muhalefet, Suriye Ulusal Konseyi adı altında toplanmıştır.

5.4 Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri İle İlişkileri

Arap Baharı, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini köklü bir şekilde etkilemiştir. Arap Baharı'nın en çok etkilediği ülkelerden biri de Suriye'dir. Suriye'de gerçekleşen protestolar tüm bölgede politik dengeleri değiştirmiş ve ülkede iç savaş çıkmasına neden olmuştur. Bu durum bölge ülkelerinden en çok Türkiye'yi etkilemiştir (Bilgesam, e.t. 26.03.2019).

Türkiye, Suriye'de iç savaş çıkınca ilk zamanlar bekle-gör politikasıyla gelişmeleri takip etmiştir. Türkiye, Suriye yönetimine seçime gidilmesi ve demokrasiye geçilmesi konusunda telkinde bulunmuş, ancak bu talepler karşılık bulmamıştır (Duran ve Özdemir, 2012). Suriyeli vatandaşlar ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısına doğru hareket etmeye başlamıştır. 29 Nisan 2011'de başlayan mülteci akını Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Türkiye'nin Esad'a karşı sahip olduğu olumlu bakış açısı zamanla kaybolmuştur.

Türkiye, 24 Ağustos 2016'da Fırat Harekâtı'nı başlatmıştır. 2017 Mart ayı sonuna kadar devam eden bu harekât sayesinde Cerablus, Çobanbey ve El-Bab bölgeleri terör unsurlarından temizlenmiştir. 2017 yılına gelindiğinde, Suriye krizinin barışçıl yollarla çözümlenmesi için yürütülen uluslararası girişimler ivme kazanmıştır. Türkiye, Suriye iç savaşında yaşanan insanlık dramının bitmesi için aktif rol oynamıştır. Son dönemde, rejim ile muhalefet arasında ateşkes yapılması yönündeki girişimlere destek vermiştir. Savaş mağdurlarına insanî yardım ulaştırılmasında aktif rol oynamıştır. Türkiye üç milyondan fazla Suriyeli sığınmacıyı barındırmaktadır.

Arap Baharı'ndan önce Türkiye-Suriye ilişkileri hızlı bir gelişme göstermişti. Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler, 2004'te Suriye'de imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile gelişmeye başlamıştır. 2007 yılında yürürlüğe giren bu anlaşma, ilişkileri ileriye taşımıştır. Karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır. Vizelerin kaldırılmasıyla Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. İlişkilerdeki bu iyileşme süreci iki ülke arasındaki ticarete de olumlu şekilde yansımıştır. Türkiye'nin Suriye'ye 2003 yılı ihracatı 411 milyon dolar iken, 2010'da 1 milyar 850 milyon dolara yükselmiştir. Arap Baharı'nın etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte, 2011 yılı ihracatı 1,5 milyar dolara düşmüştür (Betts, Loescher ve Milner, 2017: 105-106). 2009'da vizelerin kaldırılmasıyla 400 bine çıkan turist sayısı, Arap Baharı sonrası 235 bine düşmüştür. Rakamlar, Arap Baharı'nın Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini açıkça göstermektedir.

Arap Baharı Türkiye'yi siyasi, ekonomik, güvenlik ve uluslararası ilişkiler başta olmak üzere birçok alanda etkilemiştir. Sınır bölgelerinde kaçakçılık olaylarında artış yaşanması ve engel olunmaya çalışılsa da tam bir başarı sağlanamaması Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte coğrafyada yaşanan kargaşa ve istikrarsızlık, Türkiye-Suriye arasında ticaret hacminin azalmasına yol açmıştır. Krizin yaşanmasından önce ikili ilişkilerin gelişmesiyle birlikte ekonomik ilişkiler de canlanmış, ancak ardından yaşanan krizle beraber bu durum tam tersine dönmüştür (Özdemir, 2017: 126-127).

Bir başka olumsuz etkisi de emlak piyasası üzerinde olmuştur. Türkiye-Suriye sınırına komşu ve yakınıllarda gayrimenkul fiyatları yükselmiştir. Bu durumun yaşanmasının en önemli iki sebebi, göçmen sayısının fazlalığı ve varlıklı Suriyelilerin kazanç elde etmek amacıyla gayrimenkule ilgisinin artmasıdır.

Suriye krizinin sonlandırılması için düzenlenen ilk uluslararası zirve, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre’de gerçekleştirilen ve Cenevre-I adı verilen barış görüşmeleri olmuştur. BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan’ın koordinatörlüğünde gerçekleştirilen toplantıya BMGK’nın daimi üyelerinden ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa ile birlikte Türkiye, Katar, Kuveyt ve Arap Birliği temsilcileri iştirak etmiştir (Al Jazeera, 2014).

Zirve sonunda; Suriye rejimi ile muhalifleri kapsayan ve tüm gruplara temsil hakkı veren bir geçiş hükümetinin kurulması, Suriye halkına ihtiyaçlarını karşılayacak yardımların ulaştırılması için anayasa ve yargı sisteminin yenilenmesi, oluşturulacak geçiş hükümetinde Suriyeli kadınlarında temsil edilmesi ve hukuka uygun olarak çok partili seçim sisteminin hazırlanması kararları alınmıştır (Stratejik Ortak, 2018).

Ancak Cenevre-I zirvesi sonuçsuz kalmış ve Suriye’de hiçbir ilerleme görülmemiştir. Bu süreçten netice alınamamasının esas nedeni, öngörülen sistemin benimsenmemesinden ziyade yaşanan küresel güç mücadelesi olmuştur. Aslında Cenevre-I zirvesinde alınan kararlar, Esad rejimine sunulan teklif niteliğinde kalmıştır.

Cenevre-II Konferansı, 22 Ocak-16 Şubat 2014 tarihleri arasında İsviçre’nin Montrö şehrinde yapılmıştır. Konferansa Suriye rejimi ve muhaliflerin yanısıra, kırka yakın ülke ve uluslararası kuruluş temsilcileri katılmıştır. Taraflar arasında Humus şehrinde çıkış güvenliğinin sağlanması dışında herhangi uzlaşmaya varılamamıştır.

Cenevre-III Toplantısı, Suudi Arabistan öncülüğünde 2015 yılında Riyad’da yapılmıştır. Rejim karşıtları, toplantıların başlaması ve görüşmelerin sağlıklı şekilde ilerlemesi için bazı koşullar öne sürmüşlerdir. Bunlar; ülke genelinde ateşkes ilan edilmesi, bombardımanların durdurulması, kuşatma alanlarının kaldırılması ve acilen insani yardım yapılmasıdır. Ancak görüşmelerde bir sonuca ulaşılamamıştır.

Cenevre-III görüşmeleri, 14 Kasım’da Viyana’da belirlenen ve 18 Aralık’ta BMGK’de 2254 nolu karar sayısı ile onaylanan tasarı işletilemediği için sonuçsuz kalmıştır. Söz konusu kararda, Suriyelilerin önderliğinde barışı sağlayacak görüşmeler neticesinde tarafların geçiş hükümetini oluşturması ve ateşkes yapılması öngörülmüştür. Akabinde yeni bir anayasanın hazırlanması ve hukuka uygun seçim yapılması hedeflenmiştir (Duran, 2016).

Ardı ardına yapılan çok sayıda görüşmeye rağmen Cenevre-III konferansından da netice alınamamıştır. Cenevre-I toplantısı ile başlayan ve Cenevre-III toplantısına kadar geçen süreçte Suriye krizine müdahil olan ülke ve grupların sayısında artış olmuştur. Aynı dönemde, yaşanan krizden kaynaklanan çatışmalarda hayatını kaybedenlerin ve yaralıların sayısında artış yaşanmıştır.

Mısır'da Mübarek'in kendisinden sonra yönetimi oğluna devreğine dair iddialar ve Tunus'ta başlayan halk hareketleri Mısır'da ayaklanmalara sebep olmuştur. Ülke yönetiminden yakınan halk, Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda toplanarak protesto gösterileri yapmaya başlamıştır. Ayaklanmaları durdurmak için aşırı güç kullanan Mübarek rejimi, birçok devletin tepkisini almıştır. Bu tepkilere daha fazla katlanamayan Mübarek, 11 Şubat 2011 tarihinde istifa etmiştir. Bu gelişme, Arap Baharı hareketinin önemli bir sonucu olarak kayıtlara geçmiştir.

Hüsnü Mübarek'in iktidardan ayrılmasıyla birlikte yeni dönemde bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bu geçiş sürecinde Türkiye, Mısır'a destek vereceğini duyurmuştur. Türkiye, seçimlerden sonra Mısır'a resmi ziyarette bulunmuştur. Bu dönemde Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin iyileştiği ve Türk dış politikasında Mısır'ın öneminin arttığı görülmüştür.

Mursi iktidara gelir gelmez yürüttüğü siyaset anlayışıyla, dış politikada Mısır'ın Mübarek döneminden çok farklı bir pozisyon alacağını göstermiştir. Türkiye ve Suudi Arabistan ile ilişkilerinde yakınlaşmaya giderek dış siyasette yeni bir alan oluşturmaya yönelmiştir. Mursi aynı zamanda Çin'e de resmi ziyarette bulunmuştur. Bunun nedeni, yeni dış kaynak bulma çabasıdır. Uzun seneler ABD'ye bağımlı yaşamış olan Mısır, devrimden sonra bu bağımlılıktan kurtulmak için diplomatik çözümler üretmeye çalışmıştır.

Türkiye-Mısır ilişkileri, Mursi'nin iktidara gelmesiyle belki de en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Mısır'a çok sayıda resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. 13 Eylül 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan Mısır'a gayri resmi bir ziyarette bulunmuştur. Akabinde Mursi de 2012 yılında davet edildiği AK Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'ye ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne teşekkürlerini ifade etmiştir. Türkiye bu süreçte Mısır'a sadece söylemle destek olmamıştır. Örneğin 20 milyon dolar kredi sözleşmesi imzalanmış ve iki ülke arasında birçok ticaret anlaşması yapılmıştır (Akgün ve Gündoğar, 2009: 4). Mursi, 2013 yılı Temmuz

ayında askeri darbe yapılarak iktidardan uzaklaştırılmıştır. Türkiye, Mursi'ye karşı yapılan bu darbeye sert bir dille tepki göstermiştir. Başbakan Erdoğan, yaptığı açıklamalarla Mısır'da darbe ile yönetim değişikliğine gidilmesini ağır bir dille eleştirmiştir. Bu açıklamalar üzerine Mısır'ın Türkiye Büyükelçisi'ni istenmeyen kişi ilan etmesi sonucunda Türkiye, Mısır'dan Büyükelçisi'ni çekmiştir. Mısır ile Türkiye arasında yaşananlar her geçen gün gerilimi arttırmıştır. Bu durum Mısır halkında da karşılık bulmuştur (Akgün ve Gündoğar, 2014: 5).

Türkiye ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkilerde yaşanan bu gerginlik sonucunda, iki devlet de karşılıklı olarak diplomatlarını geri çekmiştir. Bu durum ekonomik ve siyasi şartları da etkilemiştir. Ticari ilişkiler ve ekonomik yatırımlar sekteye uğramıştır. Sisi'nin Türkiye Büyükelçisi'ni istenmeyen adam ilan etmesinden sonra, iki devlet arasındaki ilişkiler en kötü dönemini yaşamıştır. Türkiye, Mısır ile ticari ilişkilerinin kötüleşmesi pahasına bu tavrından vazgeçmemiştir.

Arap Baharı süreci, Ortadoğu'da çok sayıda iktidarın el değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. Tunus'ta başlayan Arap Baharı, sırasıyla Mısır ve Libya'ya sıçramıştır. Sayılan ülkelerde iktidar el değiştirmiştir. Türkiye ve İran, bu durumu ilk zamanlarda adı geçen ülkelerde demokrasinin gelişimi olarak değerlendirmiştir. Hatta İran resmi makamları, yaşanan bu süreci "İslami Uyanış" olarak adlandırmıştır.

Türkiye ile İran arasında süregelen ikili ilişkileri yakın tarih itibarıyla belirleyen olay, 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi olmuştur. Devrimden sonra İran, Şah Rıza Pehlevi zamanındaki genel tavrından farklı bir siyaset anlayışına yönelmiştir (Al Jazeera, 2014).

İran, Arap Baharı sürecinde Tunus ve Mısır'da yaşanan gelişmeleri olumlu karşılarken, Libya ve Suriye'de yaşananlara farklı çekinceler dile getirmiştir. Libya'da Kaddafi yönetiminin yıkılmasına itiraz etmemesine rağmen NATO müdahalesinden rahatsız olmuştur. İran Suriye'de yaşanan olaylarla ilgili olarak, bu ülkeye yönelik uluslararası bir komplonun uygulamaya konulduğunu ileri sürmüştür. Suriye'deki iç savaşın seyri ve IŞİD'in ortaya çıkışı, Suriye ordusunun gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine İran, Suriye'ye yardım etmeye başlamıştır.

2017 yılında gerçekleştirilen üçlü zirvede Türkiye, İran ve Rusya liderleri bir araya gelmişlerdir. Üçlü zirvelerin beşincisini 16 Eylül 2019'da gerçekleştirmişlerdir. Bu

görüşmelerde liderlerin üzerinde uzlaştıkları en önemli ortak nokta, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve siyasi birliği olmuştur.

5.5 Arap Baharı Sonrası Ortadoğu ve Türk Dış Politikası

Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da yaşanan hızlı değişim, uluslararası ilişkileri ve dünya politikasını daha da karmaşık hale getirmiştir. Domino etkisiyle bir ülkeden diğer ülkeye sıçrayan muhalif hareketler, birçok devletin Ortadoğu ile ilgili politikalarının değişmesine neden olmuştur. Söz konusu hareketlerin iç ayaklanma sonucu meydana gelmesi ve halkın çoğunluğu tarafından desteklenmesi dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.

Arap Baharı gerek bölgesel gerekse uluslararası aktörlerin ilgisini bu bölgeye çekmiştir. Bu süreçte sorunların çözümü için uluslararası görüşmeler yürütülmüştür. Türk dış politikası açısından yakın coğrafyada gelişen bu hadiseler oldukça önem arz etmiştir. Türkiye bu coğrafyada yaşananlara ilgisiz kalmamıştır. Süreç içinde ortaya çıkan krize çözüm önerileri üretmek kendi adına bölgesel etkinlik tesis etmek için uluslararası politikalar geliştirmeye çabalamıştır. Türkiye, Arap Baharı sürecinden etkilenen ülkelerde yaşananlar karşısında uyguladığı politikalarla çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Kamusal güvenliğini korumak için daha etkin politikalar üretme gayreti içine girmiştir.

Konumu itibariyle merkezi bir ülke olan Türkiye, yalnızca kendisinin değil komşularının da istikrar ve güvenliğini önemseyen bir devlet rolü üstlenmiştir. Bunun doğal sonucu olarak, Ortadoğu'da yaşanan sorunları yakından izlemiş ve çözüm üretilmesi için çaba göstermiştir.

Batılı devletler, Türkiye'nin dış politikada yaptığı değişikliği ve benimsediği yaklaşımı eksen kayması olarak ifade etmiştir. Ancak Türkiye'de yaşanan değişimin eksen kaymasından ziyade devlet kimliğinin ulusal kimliğiyle daha çok kesişmesi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde "eksen kayması" tanımı, geleneksel dış politika anlayışından kopup farklı yaklaşımlara yönelme durumu olarak ifade edilmektedir. Türkiye Batılı devletlerin yapmış olduğu bu eleştirilere, tespitlerinin gerçekçi ve doğru olmadığını ve Türk dış politikasında herhangi bir eksen kaymasının söz konusu olmadığını ifade ederek karşılık vermiştir. Dış politika vizyonu ile ilgili olarak kendisine eleştiri yöneltilmesinin nedenini, Batı

odaklı dış politikadan ziyade komşu devletlerle alışagelmışin dışında ilişkilerini geliştirmesi olarak görmüştür.

Diplomatik ve sosyolojik olarak Türk dış politikasında eksen kayması yaşandığına ilişkin eleştirilerin değerlendirilmesi, ancak dış siyaset etkinliklerinin gözlemlenmesiyle yapılabilir. Tam da bu noktada; Türkiye'nin AB, ABD ve NATO ile olan ilişkilerini koparmadığı, aksine AB'yle tam üyelik müzakerelerini sürdürdüğünü ortaya koymak gerekir. İnsan hakları ve özgürlük gibi Batılı değerler yok sayılmamıştır. Türk dış politikası geleneksel bağlantılarını sürdürmekle birlikte, yelpazesini farklı aktörleri de dahil edecek şekilde genişletmiştir.

Türk dış politikasında eksen kayması eleştirisinin çıkış noktalarından biri de, Türkiye-Suriye arasında dostluk mütabakatının imzalanarak ilişkilerin gelişmeye başlamasıdır. Soğuk Savaş döneminde Suriye ile Türkiye arasında yok denecek kadar diplomatik ilişki söz konusu olmuştur. PKK-Suriye ilişkisi nedeniyle, Türkiye ile Suriye arasındaki bu ilişki düşmanlık düzeyine kadar varmıştır. Bu durum Adana Mütabakatı'yla olumlu yönde değişmeye başlamıştır. 2000'lerde ise, Arap Baharı'nın beklenilmeyen koşulları ortaya çıkartmasına kadar dostane şekilde ilerlemiştir. Suriye ile ilişkilerini iyileştirmesi sonucunda eksen kayması eleştirilerlerine muhatap olan Türkiye adına dönemin Başbakanı Erdoğan, geçmiş yıllarda ilişkilerin kötü olmasını yanlış bulduğunu ve aradaki gerginliğin bitirileceğini ifade ederek karşılık vermiştir.

Dünyada ortaya çıkmış ve gelecekte çıkacak olası çatışmalara geleneksel devlet merkezli siyasetle engel olunamayacağı ifade edilmektedir. Güç dengesi politikasının merkezinde devletin bulunmasının artık yetmediği, problemlerin ortaya çıkışı ve çözümünde sivil toplum örgütleri, iş dünyası ve basın gibi aktörlerin rol oynadığı anlaşılmıştır. Uluslararası alanda dış politika yaklaşımındaki değişimi gözlemleyen Türkiye, dış politikasında bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin, yumuşak gücü rasyonel bir biçimde kullanabilmek adına devlet içi kurum ve kuruluşları etkinleştirmeye yönelmiştir (Duran, 2009: 391-392). Yumuşak güç kavramı; tehdit ve kandırmaya başvurmadan, işbirliği içinde çekicilik unsurlarını kullanarak istenilenin yaptırılmasını sağlama kapasitesi olarak tanımlanabilir. Bu kavram, Joseph Nye tarafından tanımlanmış ve irdelenmiştir. Uluslararası ilişkiler literatürüne Joseph Nye tarafından kazandırılan bu kavram, bir devletin uluslararası sistemde yer alan

aktörlere hiçbir zorlama yapmadan, kendi çekiciliğini kullanarak dış siyaset amaçlarına ulaşması anlamına gelmektedir.

Joseph Nye yumuşak gücü sert güç ile karşılaştırarak kimi çıkarımlarda bulunmuştur. Her ikisi de, başkalarının tutumlarını etkisi altına alarak hedefe ulaşma becerisinin farklı şeklidir. Sert güç ekonomik ve askeri gücü kullanırken, yumuşak güç kendine çekme, bağlama unsurunu kullanmaktadır. Bununla birlikte barışın tesisi ve savaşta açılan yaraların sarılması konusunda ancak yumuşak gücün işe yarayacağı için onun devreye girmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sert güçte en uygun kaynaklar baskı, yaptırım, zorlama, tehdit, kuvvet gibi unsurlar iken, yumuşak gücün kaynakları arasında değerler, kültür, politika gibi farklı aktörleri yanına çekebilme kabiliyeti yer almaktadır (Çavuş, 2012: 24-25).

Türkiye'nin yumuşak güç kaynakları olarak sahip olduğu evrensel kültürel ve tarihi değerler sayılmaktadır. Türkiye, ekonomik ve askeri gücünden kaynaklanan Ortadoğu'daki mevcut etkisini yumuşak güç ile desteklemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren demokrasi ve laiklik kültürünü vazgeçilmez değerler olarak ortaya koymuştur. Bu sebeple Türkiye'nin uluslararası alandaki imajı diğer İslam devletlerinden farklı olmuştur. Sayılan bu evrensel değerlere bağlılığı ile Türkiye, çevre devlet ve toplumların dikkatini üzerinde toplamıştır. Türkiye evrensel kültürel değerlerini göz ardı etmeden, bu değerlerle örtüşen bir siyaset yürütmüştür. Bu yaklaşımıyla uluslararası alanda etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Türkiye, AB ile olan üyelik süreci boyunca birçok alanda düzenlemeler gerçekleştirerek yumuşak güç alanının genişlemesini sağlamıştır. Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı'nın sonuçları ve yürüttüğü dış siyaset ışığında Türkiye'nin; Ortadoğu'yla yakın ilişki içinde olması, problemleri takip etmesi ve toplumsal düzenin sağlanmasını tesis etmeye yönelik siyaset yürütmesi neticesinde, yaşanan süreçte uluslararası alanda önemli bir aktör olarak yer aldığı ve etkisini arttırdığı savunulmaktadır.

Arap Baharı, uluslararası siyaset bakımından oldukça önemli gelişmeleri beraberinde getiren bir süreçtir. Uzun yıllar yönetimde kalan iktidarların devrilmesi ile karşı karşıya kalınan bu süreçte, yaşananların etkisi yalnızca bölgede değil tüm dünyada hissedilmiştir. Türkiye, Arap Baharı öncesi dönemde dış politikasında eksen kayması olduğu iddialarının gölgesinde komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Arap

Baharı ile birlikte dış politika parametrelerinde değişiklikler olmuştur (Çiçekçi, 2012: 20).

Arap Baharı sonrası Türkiye için bölgede yeni bir dış politika belirleme ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda üretilmiş olan liderlik kavramında göze çarpan farklılaşma, ülkelerin siyasi iktidarları yerine bölge toplumlarını kazanmanın öncelenmesidir. Türkiye, Arap Baharı ile Türk dış politikasının nüfuz alanlarını genişletme yönünde adım atmıştır (Çiçekçi, 2012: 21-22). Türkiye'nin dış politikasını revize etmesi komşuları ile ilişkilerinden eksen kayması tartışmalarına kadar pek çok alanda kendini göstermiş ve yeni ulusal vizyonun oluşumunda önemli etken olmuştur (Özdemir, 2017: 128).

Arap Baharı'na karşı Türkiye'nin tavrı, bölge devletlerinin demokrasiye geçmesini talep etmek ve bu konuda yanlarında olmak şeklinde gelişmiştir. Bu bağlamda, bölge halkının daha fazla demokrasi ve özgürlük isteklerine destek veren bir tavır sergilemiştir. Bu devletlerde gerçekleştirilmesi gereken her alandaki reformların bizzat o devletin kendi iç dinamikleri eliyle yapılması gerektiğini savunmuştur (Akıllı, 2012: 45). Türkiye ilk başta, bilhassa Libya ve Suriye'nin siyasi iktidarlarına gereken reformları bir an önce gerçekleştirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Yaşanan gelişmeler, Arap Baharı sürecinin Türkiye için kritik kararlar almak ve uygulamak zorunda kaldığı bir dönem olduğunu ortaya koymuştur.

Libya'da Arap Baharı kısa zamanda iç savaşa dönüşmüştür. Batılı ülkelerin Libya'ya askeri müdahalede bulunma kararı ilk ortaya atıldığında, Türkiye tarafından ilk etapta tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, Batılı devletlerin bu tutumu Libya'daki petrol kaynakları için aldıklarını belirtmiştir. Türkiye soruna insan merkezli yaklaşmış ve dış müdahalelere karşı çıktığını ifade etmiştir (Oran, 2013: 426). Arap Birliği ve BMGK askeri müdahalenin önünü açan kararları ile tavrını değiştirmeye zorlamalarına rağmen Türkiye, ilk olarak rejim ile rejim karşıtlarının uzlaştırılması için girişimde bulunmuştur. Ancak mevcut rejimin hareket alanı kalmayınca, Türkiye Kaddafi'ye en kısa sürede istifa etmesi gerektiğini söylemiştir (Oran, 2013: 426-428).

Libya'da süreç, Ağustos 2011 tarihinde rejim karşıtlarının galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Türkiye, iktidarın el değiştirdiği devletlerle ilişkilerini kuvvetlendirmek için Arap devletlerine ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ülkelerle farklı

alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır. Tunus'a, Mısır'a ve Kuzey Afrika'ya yapılan ziyaretlerde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan konuşmalarında laikliğe ve demokrasiye önem verilmesi gerekliliğini vurgulamış ve Türkiye'yi model olarak göstermiştir.

Türkiye'nin Mısır ile ilişkileri seçimle başa gelen Müslüman Kardeşler'in adayı Mursi ile birlikte en parlak dönemini yaşamıştır. Bu süreçte sayısız ticaret ve iş ortaklıkları kurulmuştur. Bilhassa 2012 tarihi itibarıyla Mısır, Türkiye'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. 2012 yılında Türkiye ile Mısır arasında 27 değişik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Bunun yanı sıra Mısır ekonomisine destek vermek adına 2 milyar dolarlık kredi anlaşması yapılmıştır (Balcı, 2013: 309-310). Fakat 2013 yılında Mursi'nin askeri darbe yoluyla iktidardan indirilmesiyle Türkiye ile Mısır ilişkileri kopmaya başlamıştır. Başbakan Erdoğan, seçim sonucunda başa gelen cumhurbaşkanının darbe yoluyla devrilmesine tepkisiz kalamayacağını vurgulamış, darbe yönetimini de kınamıştır.

Arap Baharı'nın 2011 yılının Mart ayında Suriye'ye sıçraması, Suriye-Türkiye ilişkilerini derinden etkilemiştir. Suriye'yi Arap Baharı sürecinin yaşandığı diğer devletlerden ayıran yönü, Türkiye ile sınır komşusu olmasıdır. Bu nedenle Suriye'de yaşanan gelişmeler Türkiye'yi de çok daha yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Türkiye, Esad rejimine demokratik reformlar yapma çağrısında bulunmuş ve toplumun sesini duyması gerektiğini belirtmiştir. Suriye'de önü alınamayan şiddet olayları her geçen büyümeye başlamıştır. Suriye'deki şiddetten kaçmaya başlayan halk Türkiye'ye sığınmıştır. Kısa zamanda göç eden kişi sayısının oldukça fazla olması, iki ülke arasındaki gerginliği arttırmıştır. Erdoğan Suriye'de yaşananları Türkiye'nin iç meselesi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu konuda Esad rejimine sabırlarının tükenmeye başladığını vurgulamıştır. Ancak Suriye'den bu çağrılara bir karşılık alınamamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Batı ve Arap Birliği ile eşgüdüm halinde Esad'a karşı daha net siyaset yürütmeye başlamıştır (Oran, 2013: 421). Türkiye siyasal gelişmeleri yakından takip etmeye ve Suriye üzerindeki kontrolünü arttırmaya başlamıştır. Arap Birliği Suriye için yaptırım kararı almıştır. Bu karara Türkiye de destek vermiştir.

Türkiye için Suriye hiç kuşkusuz çok önem arz etmektedir. Suriye'nin Ortadoğu için ticari bir üs olması jeopolitik önemini artırmaktadır. 2011 tarihinde Esad rejimine karşı başlatılan ilk gösterilerden sonra Türkiye, Esad'a halkının sesini duymasını ve

istekleri doğrultusunda reformlar yapması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Arap Baharı dalgasının Suriye'yi etkilemesinden önce altın çağını yaşayan Türkiye-Suriye ilişkileri, her geçen gün biraz daha daha da kötüleşmeye başlamıştır.

Türkiye mülteci akımı ile karşı karşıya kalınca, sınırda tampon bölge kurulmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Aynı zamanda, uçuşa yasak bölge ilan edilmesi teklifinde bulunmuştur. Ancak bu taleplerine uluslararası toplumdan destek görememiştir.

Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin Esad'a karşı duruşlarına rağmen Rusya ve İran'ın rejim değişikliği istememeleri nedeniyle Türkiye bu politikasını uygulamada zorlanmıştır. 2012 yılında Türk uçağının Suriye'de düşürülmesi ve Suriye'den atılan bombalarla çok sayıda Türk vatandaşının ölmesi üzerine Türkiye, Suriye'ye karşı yürüttüğü dış politikada daha da sertleşmiştir.

Arap devrimleri dalgasının Suriye'ye sıçramasından sonra Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır. Suriye'de yaşananlara dolaylı olarak müdahil olan Türkiye ve İran arasındaki gerginlik, bölgedeki olaylara da yansımıştır. İran nüfuzunu korumak ve genişletmek istemektedir. Bu nedenle Suriye, Irak, Lübnan, Yemen ve Körfez bölgesinde müdahaleci politikalar yürütmüştür. İran'ın bölgeyi domine etme gayretinden rahatsızlık duyan Türkiye İran'ın karşısında yer almıştır. Ayrıca Lübnan, Yemen ve Suudi Arabistan'a destek vererek İran'a karşı duruş sergilemiştir (İnat, 2016: 129-130). Ancak ilerleyen dönemlerde hem Suriye hem de Irak'taki gelişmeler, Türkiye ile İran'ın diyalog içerisinde olmalarını zorunlu kılmıştır. İki ülke arasında tarihe dayanan güçlü bağların bulunması ve mevcut ekonomik ilişkiler, Türkiye ve İran'ı aralarındaki ilişkiyi gözden geçirmeye sevk etmiştir.

Irak ile Türkiye arasındaki ilişki, 2003 işgaliyle çok boyutlu bir hâle dönüşmüştür. Irak'ın kuzeyi, Bağdat merkezî yönetiminden uzaklaşmıştır. Irak işgaliyle başlayan terör ortamı, tüm dünyayı etkileyen DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Suriye ve Irak'ta güçlenen DEAŞ, Türkiye için bölge siyasetinde dikkat etmesi gereken bir unsur haline gelmiştir. 1921 yılında Fransa'yla yapılan Ankara Anlaşması ile Süleyman Şah Türbesi'nin bulunduğu toprakların Türkiye'ye ait olduğu ve türbeyi Türk askerinin koruyacağı hükmünü her iki taraf da imzalayarak kabul etmiştir. Süleyman Şah Türbesi'ne yakın bir bölgede, 1973 yılında yapımına

başlanan barajın su baskını riski taşınması nedeniyle türbe Fırat nehrine yakın bir noktaya taşınmıştır. 2014'te DEAŞ, bölgenin yakınına kadar hâkimiyet alanını genişleterek türbeyi ve askerleri tehdit etmiştir. Bu tehdide karşılık olarak Türkiye, buradaki askeri gücünü takviye etmiştir. Herhangi bir saldırının gerçekleşmesi halinde fazlasıyla karşılık verileceğini ifade etmiştir. Tehlikenin devam etmesi üzerine 2015 yılının başlarında Türk ordusu gerçekleştirdiği operasyonla Süleyman Şah türbesini Türkiye sınırına yakın, Suriye sınırları içerisinde kalan Eşme köyüne taşımıştır.

Bu dönemde Musul'u ele geçiren DEAŞ, Türkiye'nin Musul Konsolosluğunu kuşatmış ve buradaki 48 kişiyi 3 ay süreyle rehin tutmuştur. Bunların dışında yer yer Suriye sınırında konuşlu Türk ordusuna silahlı ve bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir. Tüm bunlar Türkiye'nin dış siyasetini ciddi biçimde etkilemiştir. 2014 yılında ABD, DEAŞ örgütüne karşı farklı güçlerle işbirliği oluşturma çabasına girmiştir.

DEAŞ'in terör örgütü olduğunu ilan eden ilk devletlerden biri Türkiye olmuştur. DEAŞ'e yönelik düzenlenen hava taarruzu koalisyonunda yer almış, İncirlik Üssü koalisyon uçaklarının kullanımı için açık tutulmuştur.

Tunus'ta başlayan rejim karşıtı gösterilerin etkisiyle bir çok ülkede iktidarlar sırayla devrilmeye başlamıştır. Türkiye bu süreçte demokrasinin ve halkın yanında olduğunu belirtmiştir. Yaşananların ardından Türkiye, Arap ülkelerine ziyaretler bulunmuş ve demokrasinin önemini vurgulamıştır. İslam ile demokrasinin uyum içinde bir arada olabileceğine değinmiştir. Bu tespitine de kendisini örnek göstermiştir. Türkiye bu devletlerde yönetim alanında yeni bir bakış açısı oluşturmaya çalışırken diğer taraftan daha önce sağladığı ekonomik avantajlarını korumak istemiştir. Mısır ile ilişkileri çok iyi olan Türkiye, coğrafyada etkisini arttırmaya başlamıştır.

Esad rejimi toplumun haklı isteklerine karşı direnmiştir. Rusya ve İran'ın iktidara destek vermesi üzerine ayaklanma iç çatışmaya dönüşmüştür. Yaşanan olaylarda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Birçok insan da başka ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Kargaşadan yararlanan terör örgütleri de coğrafyadaki etkisini arttırmaya başlamıştır.

Mısır'da iktidarın darbe yoluyla el değiştirmesi ve Katar'ın Müslüman Kardeşler'in yanında olması Katar ile Türkiye'nin yakınlaşmalarını sağlamıştır. Katar ile Türkiye

arasında yapılan anlaşmayla Türkiye Katar'da askeri üs kurmuştur. Katar, BAE ve Suudi Arabistan'a karşı Türkiye'nin dengeyi sağlayacağını düşünmüştür.

Arap ülkelerinde olayların ilk ortaya çıktığı zamanlarda, Türkiye aşırı söylemlerden kaçınmış ve ani çıkışlar yapmamıştır. Ancak her fırsatta, demokrasiye ve insan haklarına önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye Esad rejimine, halkın isteklerini göz ardı etmemesi tavsiyesinde bulunmuştur.

6. SONUÇ

Zengin yeraltı ve su kaynaklarına sahip olması ve tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmasından dolayı Ortadoğu, dünyada jeopolitik açıdan en önemli bölgelerden biridir. Ortadoğu tarihinde pek çok dönüm noktası yaşanmıştır. Yakın dönemin en önemli dönüm noktaları; 11 Eylül terörist saldırıları, Irak'ın ABD tarafından işgali ve Arap Baharı sürecidir.

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri dönem dönem farklılıklar göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında değişiklikler yaşanmıştır. Savaş sonrası, İngiltere ve Fransa'nın zayıflaması ile bölgede ABD ve SSCB hakimiyeti hissedilmeye başlanmıştır. Türkiye, iki kutuplu dünya düzeninin ortaya çıkmasıyla ABD'nin yanında yer almış, NATO'ya üye olmuş ve Batılı devletlerin Ortadoğu politikalarına destek olmuştur.

1960'lı yıllara gelindiğinde Türk dış politikası Batılı ülkelerin dış politikalarıyla ters düşmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda derinleşen Kıbrıs sorunu, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra ABD tarafından uygulanmaya başlayan silah ambargosu, Türkiye'nin dış politikasını tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Türkiye, Batılı müttefiklerinden yeterli desteği göremeyince daha dengeli ve çok yönlü bir dış politika izleme kararı almıştır. Türkiye'nin bu kararını Arap devletleri olumlu karşılamış ve Türkiye'ye destek vermişlerdir. Türkiye de Arap devletleri ile ilişkilerini daha ileriye taşımak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber uluslararası siyaset yeni bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte ülkelerin güvenlik algıları değişmeye başlamıştır. İki kutuplu sistem sona ermiş, güç mücadelesinden ABD zaferle çıkmıştır. Bu durum uluslararası sistemde köklü değişimlere yol açmıştır. Yeni Dünya Düzeni söylemleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye, 11 Eylül saldırısından sonra Ortadoğu'da daha aktif bir politika yürütmüştür. Farklı dini kimliğe sahip

kesimlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkiye, Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini iyi tutma yönünde bir siyaset yürütmüş ve bu doğrultuda ilkeler benimsemiştir. Bu dönemde Türkiye, Suriye ile birlikte İran ve Irak'la ikili ilişkilerini düzeltmiş ve ticari ilişkileri güçlendirmiştir. Türkiye 2002-2007 yılları arasında Ortadoğu'ya karşı yumuşak gücünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır.

2010 yılının sonunda Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı nedeniyle yönetim değişiklikleri yaşanmış ve birçok devletin Ortadoğu ile ilgili politikaları değişmiştir. Türkiye bu olaylara ilgisiz kalmamış, sorunlarla ilgili olarak çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Arap Baharı, Tunus'ta seyyar satıcılık yaparak geçinen üniversiteli Muhammed Buazizi isimli gencin 2010 yılının Aralık ayında kendini ateşe vermesiyle başlamış ve hızla diğer ülkelere yayılmıştır. Tunus'ta başlayan olaylar daha sonra Mısır'a sıçramıştır. Mısır halkı Tahrir Meydanı'nda toplanarak gösteriler yapmaya başlamıştır. Fakat olaylar bu devletlerle sınırlı kalmamıştır. Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de de gösteri ve protestolar yapılmaya başlanmıştır. Bu olayların ortaya çıkmasında en etkili faktörlerden biri ekonomik durumunun kötü olması ve işsizliktir. Bunun yanı sıra iktidarın babadan oğula geçmesi, yönetim ve yakın çevresinin lüks yaşantısı, demokrasinin olmaması, din ve mezhep farklılıkları Arap Baharı'nın yaşanmasındaki diğer sebepler arasında sayılabilir.

Arap Baharı her ülkede farklı şekillerde yaşanmış ve sonuçlanmıştır. Yönetime karşı başlayan halk hareketi, Tunus'ta yönetim değişikliğiyle sonuçlanmıştır. Ardından Mısır'a sıçramış ve Mübarek iktidardan indirilmiştir. Mısır'da ilk defa yapılan demokratik seçimi Müslüman Kardeşler'in adayı Mursi kazanarak, Mısır'ın ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak kısa sayılabilecek bir süre sonra askeri darbe ile iktidardan indirilmiştir. Büyük umutlarla başlayan demokratik değişim hareketine darbeye son verilmiştir.

Yemen'de ise ilk protesto ve gösteriler Değişim Meydanı'nda başlamıştır. Sürecin sonunda Devlet Başkanı Salih istifa etmiştir. Ancak Yemen'de iç karışıklık ve olaylar artarak devam etmiştir.

Libya'da yaşananlarsa diğer ülkelere farklı bir seyir izlemiştir. İktidara karşı silahlı halk ayaklanması yaşanmış ve Devlet Başkanı Kaddafi kendi halkına savaş açmıştır. Libya, iktidar yanlıları ve muhalefetolarak ikiye bölünmüştür. İç savaşa dış

güçlerinde katılmasıyla ülkedeki çatışmalar artmıştır. NATO'nun iktidar karşıtlarını desteklemesi ve onlara destek vermesi üzerine Kaddafi iktidardan uzaklaştırılmıştır. 2011 yılının Ekim ayında Kaddafi'nin öldürülmesiyle yeni bir dönemin başladığı Libya'da, demokrasiye dair en ufak bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kaddafi sonrası dönemde Libya'da siyasi ve sosyal düzen tesis edilememiş ve çatışmalar devam etmiştir.

Suriye iç savaşında çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve birçok kişi de ülkesini terk etmiştir. 2010 yılında başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının Suriye'ye sıçraması sonucunda Türkiye-Suriye ilişkileri derinden etkilenmiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Suriye'de sürmekte olan bu kriz, Suriye'nin iç sorunu olmanın ötesinde küresel bir sorun hâline gelmiştir.

Türkiye, Arap Baharı sürecinde Arap halklarının yanında yer almış ve reform taleplerini desteklemiştir. Ancak Suriye'de iç savaş çıkması, Mısır'da ayaklanmalar sonrası demokratik seçim ile iktidara gelen ve Türkiye ile iyi ilişkiler kuran Mursi'nin darbe yoluyla iktidardan indirilmesi Türkiye'nin ikili ilişkilerinin bozulmaya başlamasına neden olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Mısır ile diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Arap Baharı sonrası Türkiye, Batılı devletlerin çıkarlarından ziyade ulusal çıkarlarına uygun hareket etmiştir. Yaptığı Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları ile Suriye kaynaklı terör tehditleri karşısında ulusal çıkarlarını korumak, sınırlarının güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/PYD/YPG başta olmak üzere ulusal güvenliğine tehdit oluşturan terör örgütlerini etkisiz hale getirmek için uluslararası hukuk temelinde önemli adımlar atmıştır.

KAYNAKÇA

Abuhasan, M. (2013). *Arap Baharı Sonrası Suriye’de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Ak, T. (2013). Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 99-115.

Akgün, M. (2011). Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki Değişimi Anlamak, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019 http://www.gpotcenter.org/dosyalar/GPT1_OrtadoğuKuzeyAfrika_IST_11APR2011.pdf

Akgün, M. & Gündoğar, G. (2009). *Ortadoğu’da Türkiye Algısı*, İstanbul: Tesev Yayıncılık.

Akgün, M & Gündoğar, G. (2014). Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru”, *TESEV*, 1-8.

Akıllı, E. (2012). “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, *Ortadoğu Analiz*, 4(37), 39-45.

Aktaş, M. (2012). *Arap Baharı ve Ortadoğu’da Demokrasi Sorunu, Arap Baharı Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Al Jazeera Turk. (2014). Arap Baharı Başarılı Oldu Mu?, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2019, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-basarili-oldu-mu> .

AlJazeera Turk. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye İnan İlişkileri, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2019, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> .

AlJazeera Turk. (2014). İlk Cenevre’den Bugüne, Erişim tarihi: 30 Mart 2019, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune> .

AlJazeera Turk. (2014). Portre: Muhammed Baradei, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2019, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-muhammed-baradei> .

AlJazeera Turk. (2015). Tunus’ta Hükümet Güvenoyu Aldı, Erişim Tarihi: 05.03.2019, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunusta-hukümet-guvenoyu-aldi-0> .

Aras, İ. (2014). Avrupa Birliği ve İngiltere'nin Arap Baharına Bakışları, *Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler*, Der. Armağan Gökakman ve Perihan Aksoy, Detay Yayıncılık.

Arı, T. (2008). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayınları.

Arı, T. (2015). Yemen'de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?, Erişim Tarihi: 21 Mart 2019, [http://www.tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi\(1\).pdf](http://www.tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi(1).pdf) .

Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Aydın, M. Ş. (2014). *Arap Baharı ve Mısır'da Yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim*, Bursa: MKM Yayınları.

Balçı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul. Etkileşim Yayınları.

Betts, A., Loescher, G. & Milner, J. (2017). *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği: Mülteci Koruma Siyaseti ve Pratiği*, Çev. Özgün Emre Koç, İstanbul: İKÜ Yayınevi.

Bilgesam. (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye, Erişim Tarihi: 26 Mart 2019, <http://www.bilgesam.org/Images/HaberlerDiger/rapor52.pdf> .

Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 33-44.

Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları, *Türk Dünya İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 25-49.

Birdal, M. (2016). Yasemin devrimi Sonrası Tunus, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2019, <http://www.tuiçakademi.org/yasemin-devrimi-sonrası-tunus/> .

Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisiz Bakımından Bağdat Paktı, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 171-184.

Burchill, S., Donnelly, J. & Linklater, A. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri (4. bs.)*, Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları.

Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Güç Kullanımı, *KSÜ İİBF Dergisi*, 2(2), 23-37.

Çekinmez, V. (2005). *İsrail Ülke Profili*, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

Çetinkaya, G. S. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile ilişkileri, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-29.

Çetinsaya, G. (2006). *Türkiye- İnan İlişkileri (1945-1997)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ceviz, N. (2011). *Tarihten Günümüze Libya*, Ankara: Orsam.

Çiçekçi, C. (2012). Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşüm Anahatları, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2019 https://www.academia.edu/1433816/Arap_Baharı_Sürecinde_Türk_Dış_Politikasındaki_Dönüşümün_Anahatları.

Dedeoğlu, B. (2002). *Ortadoğu Üzerine Notlar*, İstanbul: Derin Yayınları.

Devran, Y & Özcan, Ö. F. (2016). Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu, *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 35-52.

Diriöz, O. (2012). Libya'da Politik Dönüşümü Sorunları ve Fırsatları, *Ortadoğu Analiz*, 4(38), 63-70.

Diriöz, A. O. (2012), Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika, *Ortadoğu Analiz*, 4(37), 83-88.

Duran, B. (2009). *Ortadoğu Yıllığı 2008*, İstanbul: Küre Yayınları.

Duran, B. (2016). Türkiye Suriye'ye Müdahalenin Neresinde?, *SETA*.

Duran, H. & Özdemir Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 181-198.

Dursun, D. (1995). *Ortadoğu Neresi*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Dursun, D. (2005). Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1231-1274.

Emirhanoglu, G. (2018). *Realist ve Liberal Teoriler Işığında Ak Parti Hükümetleri'nin Ortadoğu Politikaları (2002-2015)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Erhan, Ç. (1996). Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1-4), 259-273.

Erol, M. S. & Ozan, E. (2011). “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, 4(8), 13-38.

Ersoy, M. A. (2014). *Bir Gazetecinin Gözünden Arap Baharı: Suriye, Libya ve Yemen İzlenimleri*, İstanbul: Küre Yayınları.

Fırat, M. (2009). *1945-1960 Yunanistan’la İlişkiler* (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2001). *Arap Devletleriyle İlişkiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Giritli, İ. (2011). Detente’a Dair, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 42(1-4), 31-59.

Göçer, İ. & Çınar, S. (2015). Arap Baharının Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 51-68.

Gönlübol, M. (1989). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alkım Yayıncılık.

Gözen, R. (2014). *ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi ve ABD Dış Politikası Yaklaşımları* (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Gün, M. S. & Koçak, K. A. (2012). Arap Halk Ayaklanmaları ve Yeni Düzen, *Yasama Dergisi*, 7(22), 7-21.

Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı, *Yasama Dergisi*, 119-140.

Habertürk. (2011). Libya’da Ölü Sayısı 25 bini Aşabilir, Erişim Tarihi: 11 Mart 2019, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/675972-iste-arap-baharinin-bilancosu>.

Hülagü, M. (1994). *Pan- İslamist Faaliyetler(1914-1918)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

İnanç, H. (2012). *Arap Baharı Sürecinde Arap Kimliğinin Dönüşümü*, İstanbul: Açılım Kitap.

İnat, K. (2016). “Türkiye Dış Politikası Yıllığı 2015”, *SETA*.

Karaaslan, T. (1998). *Ortadoğu’nun Coğrafyası*, Konya: Atlas Kitabevi.

Karaathı, B. (2015). Tunus’ta Arap Baharı: Fransa’nın Tunus Yaşamına Etkisi Üzerinde Bir Değerlendirme. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Karabulut, B. (2009). Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek, *Karadeniz Araştırmaları*, 6(23), 1-11.

Kaygusuz, Ö. (2013). *Türkiye- AB İlişkilerinin Mobius Şeridi: AK Parti Reformculuğu ve Çok Kültürlülüğü*, Ankara: Phoneix Yayınları.

Kılıç, E. (2012). Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları, *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları, Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi(TUIÇ-YADAM) Rapor No:1.*

Kıran, A. (2014). Arap Baharı, Suriye ve demokratik Dönüşüm Beklentileri, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 97-115.*

Kışlakçı, T. (2013). *Arap Baharı* (4. bs.), İstanbul: Mana Yayınları.

Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi’nden Arap Baharı’na Tunus, *Yasama Dergisi, 7(22), 22-61.*

Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, *AÜ SBF Dergisi, 68(2), 149-179.*

Kor, Z. T. (2014). *Ortadoğu Konuşmaları, Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı*, İstanbul: Küre Yayınları.

Kuşoğlu, B. (2012). Libya Arap Baharı’na NATO Katkısı, *Yasama Dergisi, 7(22), 99-118.*

Kurşun, Z. (2014). Arap Baharı Sonrası Yemen’in Çıkmazları, Erişim Tarihi: 20 Mart 2019, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arak-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari> .

Kutlay, M. & Dinçer, O. B. (2011). Arap Baharı, ABD’nin Hegemonik Projesi Midir?(Türkiye Günlüğü Özel Sayısına Bir Zeyl), *USAK, 100-110.*

Küçükvatan, M. (2011) Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye- Suriye Bunalımı, *ÇTTAD, 11(23), 73-91.*

Laçiner, S. & Akıncı, A. C. (2011). *11 Eylül Sonrasında Ortadoğu*, Ankara: USAK Yayınları.

Lewis, B. (1964). Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 75-81.*

Mahan, A. T. (2003). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, Çev. Kerem Fındık & Melahat Fındık, İstanbul: Q-Matris Yayınları.

Malsin, J. (2015). Why the Arab Spring Has Not Led to Disaster in Tunisia. Erişim Tarihi: 23 Ocak 2019, <http://time.com/4154134/arak-spring-tunisia-anniversary/>.

Memiş, E. (2002). *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Meriç, C. (2008). *Kırk Ambar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Müttercimler, E.** (2006). *Geleceği Yönetmek*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oğuzlu, T.** Arap Baharı ve Yansımaları, Erişim Tarihi: ,
www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011127_kapak1.pdf
- Oran, B.** (1993). *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B.** (2005). *Türk Dış Politikası(1919-1980)* Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B.** (2013). *Türk Dış Politikası(2001-2012)* Cilt III, İstanbul: İletişim Yayınları
- Orhan, D. D.** (2013). Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasi'nin Geleceği, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 17-29.
- Orsam.** (2012). Arap Baharı Mı Ortadoğu Kışı Mı?, Erişim Tarihi: 01.03.2019,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012116_edremit_tutanak_SON.pdf
- Ortaylı, İ.** (2004). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, M.** (2017). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi, *İNSAMER*.
- Özdemir, E.** (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114-140.
- Özey, R.** (1997). *Dünya Denkleminde Ortadoğu: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Özkan, A.** (2016). Güvenlik Paradigmasında Sınıraşan Bir Çevre Sorunsalı: "Nükleer Zarar", *Alternatif Politika*, 8(1), 128-159.
- Özlük, E.** (2014). NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 209-225.
- Öztürkler, H.** (2011). Ortadoğu'daki Gelişmelerin Gerisinde Yatan Ekonomik Nedenler ve Dünya Petrol Piyasası Üzerine Etkileri, *Ortadoğu Analiz*, 3(28), 26-33.
- Pekşen, H. D.** (2011). Ortadoğu'da Hak Hareketlerinin Arka Planı, Erişim Tarihi:22 Şubat 2019, <http://www.bilgesam.org/incele/1173/-ortadogu%E2%80%99daki-halk-hareketlerinin-arkaplani/#.VPS4URs5kRo>
- Sander, O.** (2006). *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Yayınları.
- Stratejik Ortak.** (2018). Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri(Kronolojik), Erişim tarihi: 30 Mart 2019, <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> .
- Semin, A. & Sandıklı, A.** (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye, *Bilgesam*, Rapor 52.

Seta. (2016). Mısır'da Geleceğini Arayan Karşı- Devrim, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160125124837_misirdakarsidevrim.pdf.

Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-100.

Şahbaz, M. (2018). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güney Kafkasya'da Küresel Rekabet*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniveristesi.

Şahin, M. (2010). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 10-22.

Şahin, M. (2011). 1950-1960 Arap Devrimleri ve 2011 Arap Baharı: Benzerlikleri ve Farklılıkları, *Mülkiye*, 35(272), 81-92.

Turan, Y. & Karanfil, A. (2017). Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru ve T.C Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 18-32.

Türkmen, İ. (2010). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *Bilgesam*.

Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih(1789-2014)*, İstanbul: Der Yayınları.

Ulutaş, U. & Torlak, F. (2011). Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi, *Seta Analiz*, 46, 1-23.

Ulus, G. (2015). *Bush Doktrini Sonrası ABD'nin Irak ve Suriye Politikası ve Türkiye'ye Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Yavuz, C. & Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye, Ortadoğu'da Kırılan Fay Hatları*, Ankara: Berikan Ofset Matbaa.

Yentürk, Y. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Zeyrek, S. & Akman, H. (2015). *1957 Suriye Krizi ve Türkiye- Suriye İlişkilerinde Bunalım* (9. bs.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Kübra KADEM
Doğum Tarihi : 23.08.1994

Öğrenim Durumu

- **Lise** : Uşak Orhan Deniz Anadolu Lisesi, 2012
- **Lisans** : Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 2016